

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Katedra filozofie a společenských věd

Obraz buddhismu v díle Sedm let v Tibetu Heinricha Harrera

Bakalářská práce

Autor: Katka Provazníková

Studijní program: B6101 Filozofie

Studijní obor: Filozofie a společenské vědy

Forma studia: Prezenční

Vedoucí práce: Mgr. et. Mgr. Iva Svačinová, Ph.D.

Hradec Králové, 2024

Zadání bakalářské práce

Autor: Katka Provazníková

Studium: F20BP0191

Studijní program: B6101 Filozofie

Studijní obor: Filozofie a společenské vědy

Název bakalářské práce: **Obraz buddhismu v díle Sedm let v Tibetu Heinricha Harrera**

Název bakalářské práce AJ: Representation of Buddhism in Heinrich Harrer's Seven Years in Tibet

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zaměří na analýzu zobrazování buddhismu v literárním díle Heinricha Harrera *Sedm let v Tibetu*. Teoreticky se bude opírat především o koncept orientalismu Edwarda Saida, tj. západní přístup k Východu, který je založený na ontologické a epistemologické distinkci mezi "Okcidentem" a "Orientem", a který ústí ve specifické schematické ztvárnění Orientu spojené s řadou předsudků a stereotypů. Zaměří se rovněž na koncept orientalismu nového věku představený Donaldem Lopezem, který do systému imaginárních opozic staví Tibet a Čínu.

Praktická část bude zaměřena na analýzu knihy *Sedm let v Tibetu*. Autorka se zaměří na klíčové prvky příběhu, v nichž je zobrazován buddhismus a buddhisté, využije prvků narativní a kategorizační analýzy k identifikaci a popisu strategií a technik "othering" (tj. procesu vytváření jinakosti mezi skupinou "my" a "oni"), stereotypizace a esencionalizace.

BISHOP, Peter, 1993. *Dreams of Power: Tibetan Buddhism and the Western Imagination*. London: Fairleigh Dickinson University Press.

FRANGVILLE, Vanessa. 2009. Tibet in debate: narrative construction and misrepresentations in *Seven Years in Tibet and Red River Valley*. *Journal of Global Cultural Studies* 5.

ROZEHNALOVÁ, Jana. 2003. Obzor znovu nalezený - bádání o vysněném Tibetu. *Sacra* 1: 18-27.

ROZEHNALOVÁ, Jana, 2002. Mistr mystifikace Lobsang Rampa aneb vysněný Tibet. *Universitas*. 1: 12-19.

ROZEHNALOVÁ, Jana, 2005. Zrcadlo orientalismu - obrazy Tibetu v českém prostředí. *Mezinárodní vztahy*. 3., vol. 40, s. 44-62

SAID, Edward W., 2008. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Praha: Paseka.

LOPEZ, Donald S., 1998. *Prisoners of Shangri-La: Tibetan Buddhism and the West*. Chicago: University of Chicago Press.

LOPEZ, Donald S., 2007. *New Age Orientalism: The Case of Tibet*.

WANLING, Liu, *Tibet as the Imagined Other: A Case Study of Filmic Representations of Tibet in the Light of Orientalism*

Zadávací pracoviště: Katedra filosofie a společenských věd,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Iva Svačinová, Ph.D.

Oponent: doc. Mgr. Martin Paleček, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 13.2.2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala (pod vedením vedoucí bakalářské práce) samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 15.4.2024

.....
Katka Provazníková

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat Mgr. et. Mgr. Ivě Svačinové, Ph.D. za odborné vedení mé práce, její čas, cenné poznámky a připomínky a také za možnost osobních konzultací.

Anotace

PROVAZNÍKOVÁ, Katka. *Obraz buddhismu v díle Sedm let v Tibetu Heinricha Harrera*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2024, 49 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zaměří na analýzu zobrazování buddhismu v literárním díle Heinricha Harrera *Sedm let v Tibetu*. Teoreticky se bude opírat především o koncept orientalismu Edwarda Saida, tj. západní přístup k Východu, který je založený na ontologické a epistemologické distinkci mezi „Okcidentem“ a „Orientem“, a který ústí ve specifické schematické ztvárnění Orientu spojené s řadou předsudků a stereotypů. Zaměří se rovněž na koncept orientalismu nového věku představený Donaldem Lopezem, který do systému imaginárních opozic staví Tibet a Čínu.

Praktická část bude zaměřena na analýzu knihy *Sedm let v Tibetu*. Autorka se zaměří na klíčové prvky příběhu, v nichž je zobrazován buddhismus a buddhisté, využije prvků narativní a kategorizační analýzy k identifikaci a popisu strategií a technik „othering“ (tj. procesu vytváření jinakostí mezi skupinou „my“ a „oni“), stereotypizace a esencializace.

Klíčová slova: orientalismus, buddhismus, Orient, *Sedm let v Tibetu*, reprezentace

Annotation

PROVAZNÍKOVÁ, Katka. *Representation of Buddhism in Heinrich Harrer's Seven Years in Tibet*. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2023, 49 pp. Bachelor Thesis.

The bachelor thesis will focus on the analysis of the depiction of Buddhism in Heinrich Harrer's literary work *Seven Years in Tibet*. Theoretically, it will be based mainly on Edward Said's concept of Orientalism, i.e. the Western approach to the East, which is based on the ontological and epistemological dissociation between the "Occident" and the "Orient", and which results in a specific schematic representation of the Orient associated with a number of prejudices and stereotypes. It will also focus on the concept of New Age Orientalism introduced by Donald Lopez, which places Tibet and China in a system of imaginary oppositions.

The practical part will focus on the analysis of the book *Seven Years in Tibet*. The author will focus on the key elements of the narrative in which Buddhism and Buddhists are portrayed, using elements of narrative and categorization analysis to identify and describe strategies and techniques of "othering" (i.e., the process of creating otherness between the group of "us" and "them"), stereotyping and essentializing.

Keywords: orientalism, Buddhism, Orient, Seven Years in Tibet, representation

Obsah

Úvod	1
Teoretická část	3
1 Orientalismus	3
1.1 Koncept orientalismu podle Edwarda W. Saida	5
1.2 Orientalistické uchopení Tibetu podle Donalda S. Lopeze	8
2 Techniky reprezentace Orientu.....	11
2.1 Othering	12
2.2 Stereotypizace.....	14
2.3 Esencializace	16
3 Sedm let v Tibetu	17
3.1 Heinrich Harrer.....	17
3.2 Děj knihy	18
Praktická část.....	19
4 Metodologie	19
4.1 Členská kategorizační analýza.....	19
4.2 Postup analýzy	22
5 Výsledky.....	24
5.1 „Evropané“ a „Tibeťané“.....	24
5.1.1 Uspěchaní Evropané a trpěliví Tibeťané	24
5.1.2 Bezbožní Evropané a zbožně uctiví Tibeťané	25
5.1.3 Pokrokoví Evropané a zaostalí Tibeťané.....	27
5.1.4 Vzdělání Evropané a vzdělávající se Tibeťané.....	29
5.2 „Číňané“ a „Tibeťané“.....	31
5.2.1 Moderní Číňané a konzervativní Tibeťané	31
5.2.2 Bezmocní Číňané a pohostinní Tibeťané.....	32
5.3 „Muslimové“ a „Tibeťané“	34
5.3.1 Respektování muslimové a respektující Tibeťané.....	34
5.3.2 Muslimové a Tibeťané ve střetu o náboženskou identitu	35
Závěr.....	37
Seznam použité literatury	41

Úvod

Orient, jakožto oblast oplývající tajemstvím a exotikou, dlouhodobě přitahoval zájem západního světa. Nicméně v procesu jeho zkoumání a následného předávání informací o této oblasti v rámci západního studia či literárních fikcí se objevilo mnoho zkreslených podob orientu, což vedlo k formování řady stereotypů o orientálních kulturách, konkrétních skupinách či jednotlivcích. Zájem o Orient přitom nebyl pouze neutrální či objektivní, ale byl ovlivněn složitým rámcem myšlení a interpretace, který je dnes známý pod pojmem *orientalismus*. Nejčastěji se orientalistické představy objevují v literárních dílech západních autorů, mezi něž patří také kniha *Sedm let v Tibetu* (1952) od Heinricha Harrera. Slavný příběh rakouského horolezce, který prožije část života v Tibetu, měl v minulosti (i díky svému následnému zfilmování v roce 1997) poměrně velký vliv na formování i přetrvávání specifických představ o této zemi a jejích obyvatelích.

Tato bakalářská práce se zabývá konceptem orientalismu a jeho vlivem na zobrazování Orientu v západním světě na případě knihy *Sedm let v Tibetu*. Klade si za cíl prozkoumat kategorizační práci autora a identifikovat konkrétní členské kategorie, které jsou autorem přisuzovány Tibetánům oproti jiným referenčním skupinám. Na základě této analýzy se pak pokouším identifikovat techniky reprezentace Orientu, pomocí kterých jsou Tibetané v díle prezentováni. Touto analýzou je možné na konkrétním případě přispět k adekvátnějšímu porozumění orientalistického diskurzu a jeho vlivu na reprezentace Orientu v západním světě.

Bakalářská práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. V teoretické části nejdříve přibližují koncept orientalismu. V sekci *1.1. nazvané Orientalismus* nejprve rozlišují tři odlišné sémantické významy orientalismu. V sekci *1.2.* představují výchozí pojetí orientalismu rozpracované Edwardem W. Saidem a v sekci *1.3* se zaměřují na specifické orientalistické uchopení Tibetu, které se nazývá „orientalismus nového věku“, a které představil Donald S. Lopez. Jeho pohled umožňuje hlouběji porozumět tomu, jak je konkrétně Tibet vnímán a reprezentován v rámci orientalistického diskurzu.

Ve druhé kapitole nazvané *Techniky reprezentace Orientu* se zaměřují na způsoby uchopování Orientu, které odrážejí složité dynamiky vztahu mezi Západem a Orientem a jsou klíčové pro porozumění způsobům, jakými je Orient zobrazován a interpretován v západním světě. V sekci *2.1.* stručně přibližují fenomén tzv. „othering“ (jinačení) jako

proces vytváření jinakostí mezi skupinou „my“ a „oni“. V sekci 2.2. se zabývám procesem stereotypizace a v sekci 2.3. procesem esencionalizace, které redukují druhého na předem daný soubor charakteristik, které jsou považovány za přirozené.

Ve třetí kapitole se věnuji představení zkoumaného díla *Sedm let v Tibetu*. Tato kapitola je složena ze dvou sekcí. V sekci 3.1. stručně představuji osobnost a život autora díla Heinricha Harrera. V sekci 3.2. nastiňuji děj Harrerovy knihy *Sedm let v Tibetu*, která se stala jedním z významných svědectví o setkání západní kultury s tibetskou civilizací.

V praktické části práce provádím analýzu tohoto díla. Čtvrtá kapitola práce je věnována popisu metodologie, a je rozdělena na dvě sekce. V sekci 4.1. popisuji metodu členských kategorie analýzy, která je zde zvolena pro analýzu textu, její východiska a možnosti využití. V sekci 4.2. stanovuji dvě výzkumné otázky a popisuji vlastní kroky při své analýze. Zajímá mě, jakým způsobem (pomocí jakých členských kategorií) Harrer popisuje Tibetany ve srovnání s jinými skupinami zachycenými v díle *Sedm let v Tibetu*, a zda lze v jejich uchopování zachytit nějaká obecná schémata nebo tendence, které lze chápat jako využití představených orientalistických strategií.

V páté kapitole prezentuji výsledky provedené analýzy, kterou ilustruji na rozboru osmi konkrétních úryvků z knihy *Sedm let v Tibetu*, a které rozděluji na základě tří standardně relačních párů „Evropané“ a „Tibeťané“, „Číňané“ a „Tibeťané“ a „Muslimové“ a „Tibeťané“. Ukazuji, že vzhledem k situačním srovnáním skupiny „Tibeťanů“ se specifickými druhými Harrer pomocí volby specifických členských kategorií zvýrazňuje odlišné soubory jejich vlastností, a zároveň při jejich uchopování využívá konkrétní orientalistické strategie. Výsledky analýzy poskytují hlubší vhled do toho, jaké kategorie jsou Tibeťanům přisuzovány oproti výše jmenovaným skupinám, a pomocí jakých technik reprezentace Orientu jsou autorem prezentováni. Tyto strategie jsou konkrétně identifikovány v závěru práce.

Teoretická část

1 Orientalismus

Pojem orientalismus je mnohvrstevnatý a je obtížné ho jednoznačně vymezit. Edward W. Said nazývá orientalismem především britský a francouzský způsob, jakým se Západ vyrovnává s Orientem, který vychází ze specifického postavení Orientu vzhledem k Západu nebo konkrétněji Evropě a Spojeným státům, tedy jako protiklad k západní kultuře, který je zároveň její součástí.¹ Orientalismus označuje jako „jistý druh diskurzu s vlastními institucemi, slovníkem, vědou, představami, doktrínami, a dokonce i koloniální byrokracií a styly“.²

Orientalismus je nejčastěji vymezován ve třech významech. Nejvíce je orientalismus spojován s problematickou akademickou tradicí, která je pěstována v rámci orientalistiky jako institucionalizované vědecké disciplíny, která zaměřuje svou pozornost na historii, kulturu, jazyky a společnost národů Orientu. Druhý obecnější význam orientalismu je spojován s ustáleným a hluboce zakořeněným souborem specificky západních představ o Orientu a západních způsobech myšlení o Východu, který vychází z binárního způsobu myšlení, který je postavený na ontologickém a epistemologickém rozlišení mezi Orientem a Okcidentem (Západem). Třetím významem je pojetí orientalismu jako širšího diskurzu v oblasti mocenských vztahů: jde o mocenské postupy, které Západu napomáhají Orient ovládat a také tuto dominanci následně ospravedlňovat.³ Tento třetí význam orientalismu Said stručně definuje jako „postup, jímž Západ Orientu vládne, restrukturalizuje jej a spravuje“.⁴

Klíčovým aspektem orientalismu, na kterém je postaven, je binární opozice na sebe dvou závislých kategorií, kterými jsou Orient a Okcident. Stejně jako není jednoznačně vymezena definice orientalismu, tak ani kategorie Orientu a Okcidentu nejsou geograficky jednoznačně rozděleny. Podle Saida jsou v rámci orientalismu důležité zejména kategorie Orientu a Okcidentu tak, jak je nastolila Velká Británie, Francie a po druhé světové válce Spojené státy americké. V době mocenských expanzí

¹ SAID, Edward W. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Praha: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-921-5, str. 11.

² SAID, Edward W. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Praha: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-921-5, str. 12.

³ ČERNÝ, Karel. Edward W. Said: Orientalismus. Západní koncepce Orientu. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. Roč. 45 (2009), č. 5, str. 1132-1136: str. 1132.

⁴ SAID, Edward W. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Praha: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-921-5, str. 13.

představoval britský a francouzský Orient především oblast od východního pobřeží Středozemního moře po Indočínu a Britské Malajsko.

Významnou událostí pro zrod orientalismu bylo v roce 1798 tažení Napoleona do Egypta. Orientalismus vznikl jako důsledek vazby vytvořené mezi Británií, Francií a Orientem, které zahrnovalo víceméně jen Indii a země Blízkého Východu až do počátku 19. století. Od počátku 19. století oblasti dominovala Británie a Francie, ale na konci druhé světové války je nahradily Spojené státy americké, jejichž přístup byl s britským a francouzským přístupem vcelku totožný. Koncem 19. století vzrostla prestiž orientalistiky a pomocí vlivu institucí zabývajících se Orientem se začaly šířit poznatky o Orientu.⁵ Do debat na téma orientalismu se od té doby zapojilo mnoho autorů a osobností.⁶

Specifické orientalistické představy se týkají také Tibetu a tibetského buddhismu a patří mezi aktuálně probíraná témata religionistických studií. Západní představy o tibetském buddhismu si prošly dlouhým vývojem, a to už od počátku 17. století ze zpráv prvních křesťanských misionářů. Důležitý přelom v tomto vývoji později přinesla čínská okupace, kvůli které bylo mnoho Tibetanů přinuceno k odchodu ze země a nalezení tak útočiště na Západě. Zde se však museli vypořádat se západními představami a ideály, které byly v novém prostředí zakořeněny. Příchod tibetského buddhismu na Západ však poukázal tibetologům a orientalistům na zažitá kliše, která byla v západním světě s tibetským buddhismem spojována.⁷

⁵ SAID, Edward W. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Praha: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-921-5. str. 54-56.

⁶ Kromě Edwarda W. Saida stojí za zmínku také americký profesor Stuart Schaar, americký politolog Ernest J. Wilson III., anglický orientalista a historik Bernard Lewis, anglický historik Alexander Lyon Macfie a anglický historik imperialismu John M. MacKenzie. Z českého prostředí jsou důležitými postavami orientalismu Bedřich Hrozný, Vincenc Lesný, Alois Musil a Jan Rypka, kteří patřili mezi první jmenované členy Orientálního ústavu založeného v roce 1922 v Praze.

⁷ ROZEHNALOVÁ, Jana. Obzor znovu nalezený – bádání o vysněném Tibetu. *Sacra*. Roč. 1 (2003), č. 1, str. 18-27: str. 18.

1.1 Koncept orientalismu podle Edwarda W. Saida

Klíčová práce zabývající se orientalismem je studie palestinsko-amerického literárního historika Edwarda W. Saida s názvem *Orientalism. Western conceptions of the East*. z roku 1978, která byla vydána také v českém překladu jako *Orientalismus. Západní koncepce Orientu*.⁸ Pojem orientalismus je velmi široký a Said jej definuje jako „způsob vyrovnávání se s Orientem, který vychází ze zvláštního postavení, jemuž se v západoevropské tradici Orient vždy těšil“.⁹ Tři výše obecně rozlišené významy orientalismu konkrétně interpretuje.

Prvním významem orientalismu je akademický obor výuky, psaní a zkoumání o Orientu. Představitelem orientalistiky, tedy orientalistou, se stává člověk, který se zabývá obecnými nebo specifickými rysy Orientu jako pedagog, autor nebo badatel – ať už se jedná o antropologa, sociologa, historika nebo filologa.

Said však upozorňuje na to, že orientalistika, jako vědní obor, vychází ze studia omezeného a nereprezentativního výběru textů, které mají vypovídat o skryté a neměnné podstatě Orientu. Tím však vytvářejí zkreslený obraz o žité realitě národů Orientu. Orientalisté tak z textů konstruují takový obraz Orientu, který si klade nárok na to, že je pravdivější než samotný Orient, za který však nejzasvěceněji mluví právě orientalista. Said také kritizuje úzkou vazbu mezi orientalistikou a koloniální politikou, kdy akademičtí orientalisté, často vystupující jako nadřazení, popisují kolonizované společnosti. Tyto popisy pak často odrážejí eurocentrismus, rasismus a sexismus.¹⁰

Druhým významem orientalismu je imaginativní oblast, přesněji styl myšlení založený na ontologickém a epistemologickém rozlišení mezi Orientem a Okcidentem. Pomocí této imaginativní oblasti např. básníci, spisovatelé nebo filozofové přijímají rozlišení mezi Východem a Západem a používají ho jako základ pro imaginativní spisy o Orientu. Said nicméně ukazuje, že Orient a Okcident jsou dvě vzájemně závislé kategorie: jsou pojmovými protiklady. Představa Orientu jako protilehlého obrazu Evropy podle něj pomohla Západu negativně se vymezit, a tím také definovat vlastní identitu poukazem na

⁸ SAID, Edward W. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Praha: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-921-5.

⁹ SAID, Edward W. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Praha: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-921-5, str. 11.

¹⁰ ČERNÝ, Karel. Edward W. Said: Orientalismus. Západní koncepce Orientu. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. Roč. 45 (2009), č. 5: str. 1132-1136: str. 1132.

kontrast s identitou orientální, tedy cizí.¹¹ Orientalismus má tak funkci „náhradního či zasutého já“ Západu,¹² pomáhá Západu vytvořit a utvrzovat jeho kladné sebepojetí v binární opozici k negativnímu obrazu tohoto „druhého“ či „jiného“. Představy o kultuře orientálních národů tak vypovídají spíše o Západu samotném než o skutečných realitách Orientu.¹³ Černý upozorňuje, že toto binární uchopování Západu a Orientu je rovněž hluboce asymetrické, protože Západ je systematicky nadřazován méněcennému Orientu:

Zatímco obyvatel Západu je svobodomyšlný, racionálně uvažující, střízlivý, aktivní, dochvilný, pracovitý, mírumilovný, pokrokový, dynamický a civilizovaný, Orientálec údajně naopak trpí sklony k despotismu, otroctví, iracionalitě, nevědomosti, povahové výstřednosti, nevyzpytatelnosti a bizarnosti chování, smyslnosti a nevázanému sexu, lhostejnosti, pasivitě a fatalismu, ale také k nespolehlivosti, úskočnosti, zahálce a lenosti, násilí, úpadku, neschopnosti vývoje, zaostalosti a primitivnosti.¹⁴

S těmito dvěma oblastmi souvisí poslední význam orientalismu, kterým je specifický mocenský diskurz s podpůrným slovníkem, vědou, obrazností, doktrínami, dokonce i koloniální byrokracií a koloniálním stylem. Tento diskurz lze chápat jako instituci pro zacházení s Orientem, a to tím způsobem, že o něm vydává prohlášení, autorizuje názory na něj, popisuje ho, učí ho, usazuje ho a vládne nad ním. Stručně řečeno, je to „západní styl pro ovládnutí, restrukturalizaci a autoritu Orientu“.¹⁵ Said zdůrazňuje propojení akademických spisů, imaginativních děl o Orientu a diskurz, které tvoří autoritativní vyprávění, jehož prostřednictvím Západ vykonává moc nad Východem.¹⁶

¹¹ ČERNÝ, Karel. Edward W. Said: Orientalismus. Západní koncepce Orientu. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. Roč. 45 (2009), č. 5: str. 1132-1136: str. 1132-1133.

¹² SAID, Edward W. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Praha: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-921-5, str. 11.

¹³ ČERNÝ, Karel. Edward W. Said: Orientalismus. Západní koncepce Orientu. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. Roč. 45 (2009), č. 5: str. 1132-1136: str. 1133.

¹⁴ ČERNÝ, Karel. Edward W. Said: Orientalismus. Západní koncepce Orientu. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. Roč. 45 (2009), č. 5: str. 1132-1136: str. 1133.

¹⁵ WANLING, Liu. *Tibet as the Imagined Other: A Case Study of Filmic Representations of Tibet in the Light of Orientalism* [seminární esej]. Centre for Asian Studies, The University of Adelaide, str. 3. Dostupné z:

https://www.academia.edu/9024120/Tibet_as_the_Imagined_Other_A_case_study_of_Cinematic_Representations_of_Tibet_in_the_Light_of_Orientalism. [citováno 2024-04-09].

¹⁶ WANLING, Liu. *Tibet as the Imagined Other: A Case Study of Filmic Representations of Tibet in the Light of Orientalism* [seminární esej]. Centre for Asian Studies, The University of Adelaide, str. 3. Dostupné z:

https://www.academia.edu/9024120/Tibet_as_the_Imagined_Other_A_case_study_of_Cinematic_Representations_of_Tibet_in_the_Light_of_Orientalism. [citováno 2024-04-09].

Podle Rozehnalové je základním rysem této koncepce orientalismu snaha západních aktérů ospravedlnit kolonialismus a imperialismus pomocí představ o Orientu, které se šířily na Západě. Orient byl představován jako zaostalý a barbarský protipól vyspělého Západu, který se ujímá odpovědnosti za další vývoj Orientu, ale sám se vůči němu vymezuje.¹⁷ Představy o vlastní nadřazenosti Západu a přesvědčení o tragické degeneraci orientálních národů totiž vedou k ospravedlňování koloniální expanze a evropské dominance. Představa zaostalých Orientálců, kteří nejsou schopni si sami vládnout a údajně ani netuší, co je pro ně nejlepší, pak legitimizuje kroky Západu, který je v rámci „civilizační mise“ zamýšlí vyvést z bídy, nesvobody a každodenního nebezpečí života mimo kultivované lidské společnosti.¹⁸ Podle Macury a Jedličkové se však Saidovým záměrem není oprava a dosažení faktické shody mezi Orientem a jeho prezentací v západním kulturním světě, ale zajímá ho vnitřní konzistence orientalismu a působení, kterým tento diskurz disponuje bez ohledu na vztah k realitě Orientu.¹⁹

Saidův rozbor orientalismu se podle Macury a Jedličkové nese v intencích Foucaultova a Gramsciho pojetí diskurzu a nadvlády. V tomto pojetí diskurz konstruuje a reprodukuje mocenské vztahy takovým stylem, aby získal výsadní postavení v určité oblasti a podmanil si konkurenční diskurzy. Pokud je lidské mysli skryto působení diskurzu, lze hovořit o jeho nadvládě, která se projevuje právě v nevědomém orientalismu. Orientalismus je v Saidově knize popisován jako proces konstruování „druhého“ a zároveň jako institucionalizovaná metoda zacházení s „druhým“. Implicitně je v ní také zahrnuto hledání odpovědí na etické a zodpovědné zacházení s rozdíly mezi jednotlivci, národy a kulturami ve společenských vědách.²⁰

¹⁷ ROZEHNALOVÁ, Jana. Obzor znovu nalezený – bádání o vysněném Tibetu. *Sacra*. Roč. 1 (2003), č. 1, ISSN 2336-4483, str. 18-27: str. 20-23.

¹⁸ ČERNÝ, Karel. Edward W. Said: Orientalismus. Západní koncepce Orientu. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. Roč. 45 (2009), č. 5: str. 1132-1136: str. 1134.

¹⁹ MACURA, Vladimír a JEDLIČKOVÁ, Alice. Edward Wadie Said. Orientalismus. Západní koncepce Orientu. In MACURA, Vladimír a JEDLIČKOVÁ, Alice (eds.). *Průvodce po světové literární teorii 20. století*. Brno: Host, 2012. ISBN 978-80-7294-848-2, str. 621.

²⁰ MACURA, Vladimír a JEDLIČKOVÁ, Alice. Edward Wadie Said. Orientalismus. Západní koncepce Orientu. In MACURA, Vladimír a JEDLIČKOVÁ, Alice (eds.). *Průvodce po světové literární teorii 20. století*. Brno: Host, 2012. ISBN 978-80-7294-848-2, str. 626.

1.2 Orientalistické uchopení Tibetu podle Donalda S. Lopeze

Na Saidovy úvahy o orientalismu a západních představách o východním světě navazuje americký tibetolog Donald S. Lopez. Oblastí jeho zájmu se stala především odvrácená strana západního pohledu na tibetský buddhismus. Lopez v návaznosti na Saidovou koncepci orientalismu nejdříve nastínil problematiku západních obrazů tibetského buddhismu, a způsob, jakým Západ přistupuje k Tibetu, označil jako „orientalismus nového věku“.²¹ V klasickém pojetí orientalismu u Saida tvořily protiklad Západ a Východ, kdežto v Lopezově „orientalismu nového věku“ protiklad dobra a zla ztvárňuje Tibet, který je idealizován jako vzor na Západě, a Čína, která je naopak demonizována. Lopez spatřuje v idealizaci Tibetu ohrožení v úsilí o jeho nezávislost, jelikož je kvůli své imaginární připsané roli vyloučen ze skutečného světa a Tibetánům je zabráněno podílet se na skutečném životě své země.²²

V článku *New Age Orientalism: The Case of Tibet* Lopez pojednává o historické fascinaci Západu Tibetem a tibetským buddhismem, a popisuje, jak byl v průběhu staletí Tibet mytologizován a idealizován. Lopez zdůrazňuje jedinečné postavení Tibetu v dějinách orientalismu, neboť se nedostal pod přímou evropskou kontrolu. Tento neúspěch v politickém ovládnutí Tibetu však podle Lopeze pouze posílil evropské fantazie o této oblasti.²³

Zásadní prací v oblasti diskuze na téma západní imaginace o tibetském buddhismu je pak Lopezovo dílo s názvem *Prisoners of Shangri-la*, ve kterém sleduje různé přístupy ke studiu tibetského buddhismu na Západě. Jeho analýza se nepokouší rozlišit „dobrou tibetologii od špatné, oddělit fakta od fikce nebo vědecký pohled od populárního, ale jedná se o ukázkou jejich setkávání, sbíhání“.²⁴ Z Lopezova díla je tak patrný odstup od hodnocení skutečného tibetského buddhismu jako kladného a „imaginárního“ Tibetu jako záporného.

Lopezovou hlavní tezí je tvrzení, že Tibet byl dlouho idealizován a zkreslován západními představami, což významně ovlivnilo jeho vliv na současný Západ. Pro

²¹ LOPEZ, Donald S. *New Age Orientalism: The Case of Tibet. Tricycle. The Buddhist review.* Roč. 3 (1994), č. 3, str. 36-43.

²² ROZEHNALOVÁ, Jana. *Obzor znovu nalezený – bádání o vysněném Tibetu. Sacra.* Roč. 1 (2003), č. 1, ISSN 2336-4483, str. 18-27: 23-24.

²³ LOPEZ, Donald S. *New Age Orientalism: The Case of Tibet. Tricycle. The Buddhist review.* Roč. 3 (1994), č. 3, str. 36-43.

²⁴ LOPEZ, Donald S. *Prisoners of Shangri-la: Tibetan Buddhism and the West.* Chicago: University of Chicago Press, 1998. ISBN 978-0226493114, str. 13.

Lopeze není Tibet, jak je chápán na Západě, zemí s vlastní historií a sociokulturním uspořádáním, ale spíše konstruktem a mytickou hyperrealitou, kterou Západ vytvořil a udržuje pro své účely. Tibet je tak často vnímán prostřednictvím binárních opozic, buď jako posvátná země plná moudrosti a idylická společnost zasvěcená praktikování buddhismu, nebo jako země všech pověr, středověké zkaženosti a teokratický režim založený na vykořisťování nevolníků. Neustálé opakování těchto protichůdných stereotypů signalizuje trvalý status Tibetu jako objektu fantazie.²⁵

Ve svém zkoumání Lopez vyzdvihuje také fakt, že Tibetané v exilu se stali vězni a ochránci ve svém vlastním vězení. Myslí tím především to, že mýty, lži a současné interpretace tibetské kultury, vytvořené zejména západním myšlením, ovlivnily samotné Tibetány – především ty, kteří opustili svoji domovinu a přesídlili do Indie, Severní Ameriky či Evropy. Tito jednotlivci zjistili, jak odlišné vnímání Tibetu existuje mimo jejich vlast a museli se tak přizpůsobit novým představám, sžít se s nimi, a navíc je sami začali vkládat do svých příběhů a do tvorby nové exilové identity. Motivy jako ochrana kulturního dědictví, spiritualita, environmentalismus a důraz na racionální analýzu inspirovanou západní vědou byly v tradičním Tibetu neznámé a vznikly až v dynamickém procesu reinterpretace spojené se západním myšlením. V devadesátých letech 20. století převzaly populární osobnosti Západu příběhy těch, kteří byli před čínskou invazí Tibetem fascinováni a pomohli tak dotvořit nový tibetský obraz dříve izolované civilizace.²⁶

Podle George Dreyfuse je dílo *Prisoners of Shangri-la* pro zkoumání způsobů, jakými Západ konstruoval Tibet, velmi hodnotné a považuje ho za užitečné pro soupis některých orientalistických archivů, které obsahují původní rukopisy, sloužící jako svědectví o raném orientalismu, a prostředky, jakými byl Tibet vytvořen do fantazijní podoby, se kterou se setkáváme na Západě. Prostřednictvím těchto archivů jsou tibetské realie doposud interpretovány. Dílo také odhaluje některé důvody, proč Tibet jako mytologická hyperrealita nadále přetrvává a koluje, aniž by byla zpochybňována, a zároveň zkoumá některé způsoby, jimiž byl Tibet vytvořen do podoby, se kterou se doposud setkáváme na Západě.²⁷

²⁵ DREYFUS, Georges. Are We Prisoners of Shangri-la? Orientalism, Nationalism, and the Study of Tibet. *Journal of the International Association of Tibetan Studies*. Roč. 1. (2005), č. 1, str. 1-21: str. 2.

²⁶ LOPEZ, Donald S. *Prisoners of Shangri-la: Tibetan Buddhism and the West*. Chicago: University of Chicago Press, 1998. ISBN 978-0226493114, str. 13.

²⁷ DREYFUS, Georges. Are We Prisoners of Shangri-la? Orientalism, Nationalism, and the Study of Tibet. *Journal of the International Association of Tibetan Studies*. Roč. 1. (2005), č. 1, str. 1-21: str. 2.

Dreyfus tak označuje za hlavní předmět Lopezova díla zkoumání orientalistických archivů a vysvětlování jejich dlouhého vlivu na současnou představivost, což považuje za důležité pro všechny, jejichž život se nějakým způsobem protíná s tragickým osudem Tibeťanů. Dalším cílem Lopezovy knihy je zachránit Tibet před oživením tzv. mýtu Šangri-la – idealizací Tibetu jako „šťastného, mírumilovného lidu oddaného praktikování buddhismu, jehož vzdálenou a ekologicky osvícenou zemi, jíž vládne božský král, napadla síla zla“.²⁸ Podpora této idealizace Tibetu tak marginalizuje Tibet a hrozí, že tuto zemi vyřadí z reálného politického dění a zakotví v říši ideálů a fantazií.²⁹

²⁸ LOPEZ, Donald S. *Prisoners of Shangri-la: Tibetan Buddhism and the West*. Chicago: University of Chicago Press, 1998. ISBN 978-0226493114, str. 10.

²⁹ DREYFUS, Georges. Are We Prisoners of Shangrila? Orientalism, Nationalism, and the Study of Tibet. *Journal of the International Association of Tibetan Studies*. Roč. 1. (2005), č. 1, str. 1-21: str. 2.

2 Techniky reprezentace Orientu

Texty německého, anglického, francouzského a později i amerického orientalismu mají jeden společný rys, kterým je intelektuální autorita Západu nad Orientem, která je v nich formována a jejich pomocí se dále šíří. Autoři píšící o Orientu, jsou nuceni se oproti Orientu nějakým způsobem vymezit, což se projevuje například osvojením určitého druhu narativní promluvy, typem struktury nebo druhu obrazů, témat a motivů, které se textem prolínají. Kombinace těchto prvků tak vytvoří jistý způsob, kterým je čtenář oslovován a Orient spolu se svými formami zobrazení uchopován. Orientalismus je založen na vnějškovosti, kdy orientalista nutí Orient se vyjádřit, sám ho popisuje a odhaluje Západu podstatu jeho mysterióznosti. Produktem této vnějškovosti se pak stává uměle vytvořený obraz a reprezentace Orientu, které nelze označit za přímo předanou skutečnost, ale pouze jako obraz této skutečnosti. Hodnota, účinnost a věrohodnost textů o Orientu tak vychází ze skutečného Orientu jen velmi málo a nejsou na něm instrumentálně závislé.³⁰ Said dále upozorňuje na to, že vyloučení reálného prvku Orientu z těchto textů naopak vytváří pro čtenáře skutečný obraz a orientalistické texty tak získávají dominantní postavení, i přesto, že se Orientu vzdalují. Logika a smysl textu jsou tak závislé především na západních technikách reprezentace, které Orient v daném diskurzu zviditelňují a zpřítomňují.³¹ Základem této reprezentace západních představ o Orientu jsou často techniky „othering“ (neboli jinačení), stereotypizace a esencializace. Zatímco „othering“ neboli jinačení rozděluje svět na binární opozice a zvětšuje mezeru mezi skupinou My (*ingroup*) a skupinou Oni (*outgroup*), stereotypizace a esencializace redukuje druhého na jednoduchou skupinu charakteristik, které jsou prezentovány jako pevně dané přírodou a odolávají různým výkladům.³²

³⁰ SAID, Edward W. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Praha: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-921-5. str. 30-33.

³¹ SAID, Edward W. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Praha: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-921-5. str. 33.

³² WANLING, Liu. *Tibet as the Imagined Other: A Case Study of Filmic Representations of Tibet in the Light of Orientalism* [seminární esej]. Centre for Asian Studies, The University of Adelaide, str. 7.

Dostupné z:

https://www.academia.edu/9024120/Tibet_as_the_Imagined_Other_A_case_study_of_Cinematic_Representations_of_Tibet_in_the_Light_of_Orientalism. [citováno 2024-04-09].

2.1 Othering

„Othering“ je proces simultánního postavení skupiny My (*ingroup*) a Oni (*outgroup*) do vzájemného a nerovného kontrastu prostřednictvím identifikace nějaké žádoucí vlastnosti, kterou vlastní skupina má a skupina druhých postrádá, anebo nějaké nežádoucí vlastnosti, kterou má skupina druhých a vlastní skupině chybí. Tímto způsobem tak othering staví nadřazenou skupinu My (*ingroup*) do kontrastu s podřadnou skupinou Oni (*outgroup*), ale tato nadřazenost a podřazenost zůstává vždy implicitní.³³

Pojem othering jako systematický teoretický koncept poprvé použila Gayatri Chakravorty Spivak ve své eseji *The Rani of Sirmur* v roce 1985, tento koncept však vychází z několika filosofických a teoretických tradic. Jedním z významných konceptů, ze kterého othering vychází je chápání sebe sama, které je zobecněním Hegelovy dialektiky pána a otroka rozpracované v díle *Fenomenologie ducha*. Druhou důležitou teoretickou tradicí, ve které se pojetí othering objevuje, je doba raného postkoloniálního psaní, do kterého spadají i díla Edwarda W. Saida.³⁴

Othering je vnucování „vize skutečnosti, jejíž struktura prosazuje rozdíl mezi známým (Západ, „my“) a cizím (Orient, Východ, „oni“).³⁵ Sune Jensen uvádí, že Said píše o imaginární geografii, která reduktivním, distancujícím a patologizujícím způsobem konstruuje Orient jako jiný. Zároveň s přisvojováním exotických vlastností je Orient začleněn a zafixován, neboť funkcí orientalismu je „zároveň charakterizovat Orient jako cizí prvek a zároveň jej schematicky učinit součástí divadelní scény, jejíž obecnstvo, režisér i herci jsou bezvýhradně proevropsky zaujati“.³⁶

Spivak ve své eseji analyzuje tři příklady procesu othering, které jsou přítomné v archivních materiálech britské koloniální moci v Indii. První využití strategie othering se týká uvědomění si nadřazenosti, kdy jsou druzí považováni za podřízené, druhé užití konstruuje druhého jako morálně méněcenného a třetí verze procesu othering poukazuje, že podřadní druzí by neměli mít přístup k vědomostem a technologiím, protože jenom

³³ BRONS, Lajos L., Othering, an analysis. *Transcience, a Journal of Global Studies*. Roč. 6 (2015), č. 1, str. 69-90: str. 70.

³⁴ JENSEN, Sune Qvotrup. Othering, Identity Formation and Agency. *Qualitative Studies*. Roč. 2 (2011), č. 2, str. 63-78: str. 64.

³⁵ SAID, Edward W. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Praha: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-921-5, str. 43.

³⁶ SAID, Edward W. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Praha: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-921-5, str. 87.

„pán je subjektem vědy nebo vědění“.³⁷ Podle Jensena je důležité upozornit na to, že Spivak popisuje othering jako vícerozměrný proces, v tom smyslu, že se dotýká několika různých forem sociální diferenciaci a v praxi lze spojit s tím, co bylo později shrnuto jako intersekcionalita nebo vzájemně propojené systémy útlaku ve feministické teorii. Proces othering se týká důsledků rasismu, sexismu a třídy (nebo jejich kombinace) z hlediska symbolické degradace, stejně jako z hlediska jejich důsledků na utváření identity, které s touto degradací souvisejí. Zjednodušeně lze říct, že teorie utváření identity, která je obsažená v konceptu othering, předpokládá, že podřízení jsou odsouvaní do pozice subjektů jako druzí v rámci diskurzu.³⁸

³⁷ SPIVAK, Gayatri C. The Rani of Sirmur: an essay in reading the archives. *History and Theory*. Roč. 24 (1985), č. 3., str. 247-272: str. 256.

³⁸ JENSEN, Sune Qvotrup. Othering, Identity Formation and Agency. *Qualitative Studies*. Roč. 2 (2011), č. 2., str. 63-78: str. 64-65.

2.2 Stereotypizace

Stereotyp je jednostranný popis skupiny nebo kultury, který vzniká zjednodušením složitých rozdílů a jejich rozpadu do jednoduchého „kartonového výřezu“³⁹, který považuje osoby za odpovídající předem danému obrazu a vzorci spíše než za unikátní lidské bytosti. Stereotyp tak redukuje jednotlivce na několik jednoduchých charakteristik, které jsou prezentovány jako od narození pevně dané přírodou. Stereotypy přitom v rámci orientalistických strategií fungují jako vymezení mezi normou a deviací, tedy mezi „námi“ a „jimi“.⁴⁰

Said píše, že stereotypní představy o odlišnosti Orientu – „jeho excentričnosti, zaostalosti, tiché lhostejnosti, ženské pronikavosti, jeho poddajnosti“ – patřily dlouhou dobu mezi západní diskurzivní praktiky.⁴¹

Stereotypizace se rozvíjela a sloužila jako nástroj k ospravedlnění imperialismu jako civilizační misi v podobě čestného, aktivního, osvíceného a moderního ducha „bílého muže“, který stál v protikladu k lenosti, pasivitě, ženskosti a zaostalosti domorodců. Dibyesh Anand poznamenává, že stereotypizace není zjednodušením proto, že by představovala falešnou reprezentaci dané reality, ale protože je to fixovaná forma reprezentace, která popírá různorodost a odlišnost. Proces stereotypizace podle něj nespočívá ve vyjádření kulturní odlišnosti, ale v jejím zafixování do předem dané podoby sociokulturního prostředí s extrémními mocenskými rozdíly. Účelem stereotypizace bylo sloužit imperialismu jak na reprezentační, tak na psychické úrovni, když podporovala představu otcovské nadvlády a fungovala jako percepční maska chránící kolonizátory před nepříjemným vědomím chudoby nebo viny.⁴²

Přestože v každodenní konverzaci je výraz stereotyp používán především ve smyslu negativních představ, stereotypizace v sobě obsahuje dualismus a ambivalenci. Anand zmiňuje studii Michaela Hunta upozorňující na dva odlišné obrazy, které Američané vytvořili pro Orientálce, kdy jeden je pozitivní a druhý negativní. I přesto, že někdy může být pozitivní stereotyp pro určitou skupinu politicky a společensky

³⁹ ANAND, Dibyesh. Western Colonial Representations of the Other: The Case of Exotica Tibet. *New Political Science*. Roč. 29 (2007), č. 1, str. 23-42: str. 26.

⁴⁰ ANAND, Dibyesh. Western Colonial Representations of the Other: The Case of Exotica Tibet. *New Political Science*. Roč. 29 (2007), č. 1, str. 23-42: str. 26.

⁴¹ SAID, Edward W. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Praha: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-921-5, str. 4.

⁴² ANAND, Dibyesh. Western Colonial Representations of the Other: The Case of Exotica Tibet. *New Political Science*. Roč. 29 (2007), č. 1, str. 23-42: str. 27.

prospěšný, z dlouhodobého hlediska ji však zvětšuje a uvěžňuje tak reprezentované subjekty ve svém stereotypním obrazu. Tento problém lze podle Ananda nejzřetelněji spatřit v případě Tibetánů.⁴³ Ukázkou, jaký skutečný vliv mají stereotypy na Tibet, můžeme najít v knize Donalda Lopeze, podle nějž stereotypizace „nejenže vytváří znalosti o Tibetu, ale v mnoha ohledech vytváří Tibet, který by si Tibetané v exilu přivlastnili a který se jim zdá vhodný pro získání postavení v exilu a nezávislosti pro svůj národ“.⁴⁴ Tyto stereotypy však legitimizují pouze určité cíle a aktivity zaměřené na jejich dosažení, kdežto převládající stereotypy zobrazují Tibetany především jako pasivní oběti, které požadují pomoc zvenčí, která přichází za určitou cenu.⁴⁵

⁴³ ANAND, Dibyesh. Western Colonial Representations of the Other: The Case of Exotica Tibet. *New Political Science*. Roč. 29 (2007), č. 1, str 23-42: str. 26-28.

⁴⁴ LOPEZ, Donald S. *Prisoners of Shangri-la: Tibetan Buddhism and the West*. Chicago: University of Chicago Press, 1998, str. 10.

⁴⁵ ANAND, Dibyesh. Western Colonial Representations of the Other: The Case of Exotica Tibet. *New Political Science*. Roč. 29 (2007), č. 1, str, 23-42: str. 28.

2.3 Esencializace

Esencializace pracuje s představou, že základní význam nebo identita jsou determinované a nepodléhají interpretaci.⁴⁶ Předsudky mohou pramenit z laického přesvědčení, že existují základní esencialistické dispozice, které jsou příčinou osobnostních a behaviorálních charakteristik odlišných skupin. Výzkum, který zmiňuje Melody M. Chao et al. ve svém textu, se zaměřil na esencialistické přesvědčení o sociálních skupinách a jeho psychologické důsledky. Výsledky naznačují, že esencialistická přesvědčení o sociálních skupinách, jako jsou rozdíly v pohlaví, rase a sexuální orientaci, jsou běžná a že jejich podpora často souvisí s tendencí připisovat určité vlastnosti a chování těmto skupinám, ospravedlňovat sociální nerovnosti a podporovat stereotypy, předsudky a diskriminaci vůči rasovým menšinám.⁴⁷

V koloniálním kontextu se esencializace projevuje určitou redukcí původních obyvatel na „základní“ představu o tom, co znamená být „domorodcem“. Jako příklad Anand uvádí Afričany, kteří jsou vnímáni jako zpívající, tančící a bojující, dále Číňany, kteří jsou považováni za dvojsmyslné, zmiňuje také Araby, jako kruté a utlačovatelské vůči ženám a nakonec Tibetany, kteří jsou vnímáni jako religiózní. Imperialismus čerpal sílu z těchto stereotypních obrazů, které ztělesňují domorodce jako esenciálně líné, nevzdělané, pasivní, neschopné samosprávy a jejich vládců jako zkorumpované a despotické postavy. Podle Ananda tak není překvapivé, že britští úředníci, kteří se účastnili invaze do Tibetu v letech 1903-1904, považovali tuto akci za něco, co „obyčejní“ Tibetané vítají, jelikož hledají vysvobození od svých čínských a mnišských vládců.⁴⁸

⁴⁶ ANAND, Dibyesh. Western Colonial Representations of the Other: The Case of Exotica Tibet. *New Political Science*. Roč. 29 (2007), č. 1, str. 23-42: str. 25; 28.

⁴⁷ CHAO, Melody M., CHEN Jing, ROISMAN, Glenn I., & HONG, Ying-yi. Essentializing Race: Implications for Bicultural Individuals' Cognition and Physiological Reactivity. *Psychological Science*. Roč. 18 (2007), č. 4, str. 341-348: str. 341.

⁴⁸ ANAND, Dibyesh. Western Colonial Representations of the Other: The Case of Exotica Tibet. *New Political Science*. Roč. 29 (2007), č. 1, str. 23-42: str. 28; 25-26.

3 Sedm let v Tibetu

V této kapitole bakalářské práce se zabývám osobností Henricha Harrera a jeho knihou, která je klíčová pro moji analýzu v praktické části práce. Kapitola je rozdělena na dvě podseky. V sekci 3.1 stručně představuji osobnost, život a dílo rakouského horolezce a spisovatele Heinricha Harrera. V sekci 3.2 přibližuji děj Harrerovy nejznámější autobiografické knihy *Sedm let v Tibetu*. Tyto sekce slouží jako stručné představení narativního materiálu, který je v této práci zvolen pro analýzu strategií othering, stereotypizace a esencializace.

3.1 Heinrich Harrer

Heinrich Harrer byl rakouský horolezec, cestovatel, spisovatel, sportovec a geograf. Během života napsal téměř třicet knih o expedicích do And, Amazonie, Nepálu a dalších zemí.

Narodil se v roce 1912 v rakouských Korutanech. V roce 1927 se přestěhoval s rodinou do Štýrského Hradce, kde vstoupil do Alpského klubu, kde ho zaujaly knihy o výpravách švédského badatele Svena Hedina do Tibetu. V roce 1938 se mu podařilo se skupinou rakousko-německých horolezců vystoupit na vrchol Severní stěny švýcarského Eigeru, čímž se poprvé proslavil.⁴⁹

V roce 1939 přijal nabídku zúčastnit se horolezecké expedice na devátou nejvyšší horu světa Nanga Parbat v Himalájích, jejichž vůdcem byl Peter Aufschnaiter. Na konci expedice se nicméně čtyřčlenná skupina horolezců dozvěděla o hrozbě začínající druhé světové války, a čekala v Karáči na nákladní loď, která je měla odvézt domů. Vzhledem k velkému zpoždění lodi a snahy vyklouznout tajné policii, která skupinku začala obklopotvat, se Harrer spolu se dvěma dalšími členy výpravy pokusili dostat do Íránu. Několik set kilometrů severozápadně od Karáči⁵⁰ však byli zatčeni britskými vojáky za to, že neměli v pořádku doklady a byli eskortováni zpět. Poté byli všichni přesunuti do centrálního internačního tábora v Ahmednagaru a Deolali. Harrer se pokusil několikrát o útěk, ale pokaždé byl znovu zajat. Až v roce 1944 mohl společně s ostatními místo opustit. Aufschnaiter a Harrer, kterým pomohla znalost tibetštiny, se vydali do hlavního

⁴⁹ CROSTON, Roger. Heinrich Harrer: An Obituary: 6th July 1912 – 7th January 2006. *The Tibet Journal*. Roč. 30/31 (2005), č. 4/1, str. 189-192: str. 189.

⁵⁰ Dnes leží město Karáči na území Pákistánu, nicméně až do rozdělení v roce 1947 na Indii a Pákistán bylo součástí Britské Indie.

města Tibetu, Lhasy, kam dorazili 15. ledna 1946 poté co přešli západní Tibet, a zůstali zde až do října roku 1950, kdy Čína anektovala Tibet.⁵¹

V roce 1952 se Harrer vrátil do Rakouska, kde své zážitky zdokumentoval v knihách *Sedm let v Tibetu* (1952) a *Ztracená Lhasa* (1953). V roce 1958 se stal rakouským mistrem v golfu. V roce 1992 bylo v Hüttenbergu otevřeno muzeum Heinricha Harrera, které osobně navštívil i Dalajláma. O dva roky později se stal poradcem při natáčení hollywoodského filmu *Sedm let v Tibetu*. Heinrich Harrer zemřel v roce 2006 ve Friesachu ve věku 93 let.⁵²

3.2 Děj knihy

Knihou *Sedm let v Tibetu* je Harrerovo autobiografické dílo, ve kterém autor popisuje své dobrodružství a životní zkušenosti v Tibetu. Kniha začíná popisem Harrerovy účasti na expedici na Nanga Parbat v Himalájích, během níž jsou Harrer a Aufschnaiter kvůli vypuknutí druhé světové války zatčeni v Britské Indii. Společně se rozhodnou podniknout nebezpečný útěk do Tibetu. Cestují nelegálně, ale povede se jim získat doprovod kočovníků cestujících do Lhasy, kam také směřují. Ve Lhasě jsou srdečně přivítáni a zároveň se pro místní obyvatele stávají raritou. Harrer zde navazuje řadu přátelství, včetně rodiny mladého dalajlámy. Získá také stálé zaměstnání – pracuje pro vládu a dalajlámu. I když několikrát ve Lhasě spatří dalajlámu, nikdy s ním nepromluví, až do okamžiku, kdy jej dalajláma sám pozve a od té doby se stanou dobrými přáteli. V Tibetu Harrer stráví sedm let, kde se seznámí s tibetskou kulturou, zvyky a lidmi. Kniha podává poutavý popis života v Tibetu a mapuje Harrerův vlastní vývoj od dobrodruha k člověku, který nachází hlubší smysl života v tibetské filozofii a duchovnosti. Po skončení druhé světové války se nicméně v Číně chopí moci Mao Ce-tung a politické nepokoje začínají ohrožovat Tibet. Čtrnáctý dalajláma se musí připravit na útěk a Harrer, který v Tibetu našel domov, je nucen zemi v roce 1950 opustit.⁵³

⁵¹ CROSTON, Roger. Heinrich Harrer: An Obituary: 6th July 1912 – 7th January 2006. *The Tibet Journal*. Roč. 30/31 (2005), č. 4/1, str. 189-192: str. 189-191.

⁵² CROSTON, Roger. Heinrich Harrer: An Obituary: 6th July 1912 – 7th January 2006. *The Tibet Journal*. Roč. 30/31 (2005), č. 4/1, str. 189-192: str. 191-192.

⁵³ HARRER, Heinrich. *Sedm let v Tibetu*. Přeložil Arnošt ČERNÍK. Filmová řada (Academia). Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1866-3.

Praktická část

4 Metodologie

Tato kapitola představuje metodu tzv. členské kategorizační analýzy, která je zde zvolena pro analýzu v praktické části této práce. Kapitola je rozdělena do dvou sekcí, v sekci 4.1 stručně popisují tento typ analýzy, jeho východiska a využití. V sekci 4.2 představují výzkumné otázky a kroky při vlastní analýze úryvků z knihy *Sedm let v Tibetu*.

4.1 Členská kategorizační analýza

V pojmu členská kategorizační analýza kladen důraz na komponent „členská“, toto označení odkazuje na analýzu kategorií, které slouží k zařazování samotných *členů* určité komunity a zároveň i kategorií, které sami tito členové používají. Jedná se o nástroj, jehož prostřednictvím je možné zkoumat tzv. *emic perspektivu* členů společnosti, to znamená, že umožňuje zaměřit se na zkoumání toho, jak jednotlivci sami v různých komunikačních situacích, zejména během rozhovoru, přiřazují kategorie např. osobám, institucím nebo místům.⁵⁴

Členská kategorizační analýza založená Harvey Sacksem umožňuje zkoumat, jakým způsobem účastníci komunikace používají a chápou určité kategorie, které slouží k zařazování jednotlivců do sociálních skupin nebo k uchopení sama sebe. Sacks předpokládá, že osoba nebo věc může být popsána mnoha způsoby – lidé však nepopisují věci a osoby náhodně, ale způsobem, který považují v dané situaci za nejvhodnější.⁵⁵ Analýza je zaměřena na proces *kategorizování*: Sacks uvažuje, že lidé se k sobě nechovají jako k anonymním aktérům, ale spíše jako k nositelům situačně relevantních identit, tzv. *členských kategorií*. Vzájemně k sobě promlouvají jako členové různě vymezených skupin, přičemž s tímto vymezením bezprostředně spojují jistá očekávání o vlastnostech takto kategorizovaných osob.⁵⁶

⁵⁴ NEKVAPIL, Jiří. Členská kategorizační analýza. In *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. (2017). Dostupné na: https://www.czechency.org/slovník/ČLENSKÁ_KATEGORIZAČNÍ_ANALÝZA.

⁵⁵ ŠMÍDOVÁ, O. Kvalitativní přístup ke zkoumání sociální struktury. In ŠANDEROVÁ, Jadwiga (ed.). *Sociální nerovnosti v kvalitativním výzkumu*. Praha: Institut sociologických studií Fakulty sociálních věd University Karlovy, 2007. ISBN 978-80-254-0812-4, str. 95.

⁵⁶ SILVERMAN, David. *Harvey Sacks: Social science and conversation analysis*. Oxford: Oxford University Press on Demand, 1998. ISBN 0745617115, str. 75.

Členská kategorizační analýza se proto zaměřuje na procedury výběru kategorií a způsoby jejich aplikace ve zkoumaných kontextech. Zároveň také zkoumá pravidla, podle nichž jsou tyto kategorie vytvářeny. V rámci společnosti jsou sociální kategorie často klíčovými nositeli informací a znalostí o účastnících komunikace, na jejichž základe se tito účastníci v průběhu komunikace orientují. Tyto kategorie mohou rovněž sloužit jako základní zdroj informací o tom, o kom nebo o čem se aktuálně mluví. Využití kategorií může také hrát klíčovou roli v dalším vývoji konkrétní komunikace a může také ovlivnit, jak úspěšně budou jednotliví mluvčí naplňovat svůj komunikační záměr. Zvolená kategorie může mít výrazný dopad na další průběh komunikace, zvláště na začátku komunikační události sehrává takovéto kategorizování klíčovou roli. Podle členské kategorizační analýzy nejsou kategorie „my“ a „oni“ předem tvořeny stanovenými sociálními skupinami, protože jsou vždy užívané aktuálně a v důsledku jsou tak momentálně vytvořené. Tyto kategorie „my“ a „oni“ spolu vytváří tzv. *standardizovaný relační pár*, což znamená, že explicitní použití jedné z těchto kategorií automaticky ovlivňuje a upravuje i druhý člen tohoto páru.⁵⁷

Podle Sackse a jeho následovníků je běžné poznání o lidech strukturováno pomocí *členských kategorizačních prostředků*. Sacks definuje členský kategorický prostředek jako „(...) každou kolekci členských kategorií obsahující alespoň jednu kategorii, která může být aplikována na populaci obsahující alespoň jeden člen (...).“⁵⁸ Tyto prostředky jsou složeny ze souborů *členských kategorií* a *pravidel*, která určují, jak se tyto kategorie používají. Členské kategorie lze v tomto smyslu chápat jako uspořádané do inventářů či kolekcí, které mají něco společného, mluvčí mají v konkrétní situaci a kontextu promluvy pocit, že „patří k sobě“.⁵⁹ Pravidla potom určují to, za jakých podmínek mluvčí určitou členskou kategorií užije i to, jak jí posluchač bude rozumět. S členskými kategoriemi jsou spojeny normativní *kategoriálně vázané aktivity*.

Příkladem členského kategorizačního prostředku (jako specifického souboru kategorií) může být soubor „rodina“, který zahrnuje dílčí kategorie jako „matka“ „otec“, „dítě“ atd. Pravidlem může být například pravidlo „ekonomické“, které naznačuje, že uvedení jedné kategorie postačuje k odkazu na konkrétní osobu v konverzaci. Například,

⁵⁷ HAVLÍK, Martin. Diskurzivní praktiky křesťanských kazatelů při konstituování standardního relačního páru „my“ – „oni“. *Slovo a Slovesnost*. Roč. 70 (2009), č. 2, str. 83-99: str. 84-85.

⁵⁸ SACKS, Henry. On the analyzability of stories by children. In: GUMPERZ, John J. a HYMES, Dell (eds.). *Directions in Sociolinguistics* (str. 325-345). New York: Holt, Rinehart and Winston, 1972, str. 333.

⁵⁹ NEKVAPIL, Jiří. Sociální kategorizace v interkulturním kontaktu: základní výklad, cvičení a diskuse dvou scén z podnikové komunikace. *Češtinář*. Roč. 11 (2000/2002), č. 2, str. 38-52.

aplikujeme-li toto pravidlo na kategorie „matka“ „otec“ nebo „dítě“, tak není potřeba dodávat další informace, kterými je např. věk a pohlaví dítěte nebo zaměstnání matky či otce, jelikož jejich charaktery jsou dobře vystiženy v samotných kategoriích. Příkladem kategoriálně vázané aktivity spojené s kategorií „matka“ může být „starání se o děti.“⁶⁰

Nekvapil a Leudar však zmiňují, že členská kategorizační analýza se nespécializuje na strukturální lingvistickou nebo kulturně antropologickou sémantiku. Místo toho zdůrazňuje situační aspekty kategorizace a zkoumá, jak se kategorizace projevuje ve verbální i neverbální komunikaci. Jinými slovy, členská kategorizační analýza zkoumá situačně podmíněné každodenní poznání o lidech, tak jak je lidé sami v konverzaci vytvářejí, spoléhají se na něj a reprodukují ho. Tento typ analýzy také zdůrazňuje, že kategorizování neprobíhá pouze samo o sobě, nýbrž je také prostředkem pro praktické jednání. Kategorizování může sloužit k vytváření morálních, sociálních a náboženských charakteristik, což může mít za následek například odmítnutí určité skupiny jedinců nebo získání určité sociální skupiny jako spojence v nadcházejícím konfliktu.⁶¹

Nekvapil uvádí, že existují tři základní druhy kategorizační práce. První druh kategorizační práce je, když účastníci v rozhovoru spojují s určitou kategorií určitý kategoriální predikát, nebo naopak jeho vazbu na tuto kategorii popírají. Druhou kategorizační práci označuje to, když účastníci přisuzují určité osobě (nebo skupině osob) to, že je nositelem určité kategorie, nebo jí nositelství této kategorie upírají. Posledním druhem kategorizační práce je, když účastníci rozhovoru zařazují kategorii do určitého souboru kategorií, nebo ji naopak z tohoto souboru vyčleňují.⁶² V souladu s tím je možné pozorovat vývoj členských kategorií, které prochází třemi typy modifikací. Za prvé, prochází změnou kategoriálních predikátů (např. aktivit, charakteristických vlastností, sklonů k určitému chování), které jsou obvykle spojeny s danou kategorií. Za druhé,

⁶⁰ NEKVAPIL, Jiří & LEUDAR, Ivan. Prezentace událostí 11. 9. 2001: Bush, bin Ládín a jiní v interakci. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* Roč. 42 (2006), č. 2, str.: 353–377: str. 355.

⁶¹ NEKVAPIL, Jiří & LEUDAR, Ivan. Prezentace událostí 11. 9. 2001: Bush, bin Ládín a jiní v interakci. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* Roč. 42 (2006), č. 2, str.: 353–377: str. 355.

⁶² NEKVAPIL, Jiří. Členská kategorizační analýza. In *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. (2017). Dostupné na: <https://www.czechency.org/slovník/ČLENSKÁ KATEGORIZAČNÍ ANALÝZA>. [citováno 2024-04-09].

prochází novým vymezením subjektu, který tuto kategorii zastupuje. Za třetí, prochází úpravou souboru, do kterého je daná kategorie začleněna.⁶³

4.2 Postup analýzy

Metody členské kategorizační analýzy zde využívám k hlubšímu porozumění kategorizační práce Heinricha Harrera v knize *Sedm let v Tibetu* a konkrétně pak k prozkoumání možných orientalistických strategií, které při kategorizování užívá. Autor se často v knize zabývá tibetskou kulturou, kterou pojímá jako velmi odlišnou od jeho vlastní kultury a zamýšlí se nad jejich rozdílností. Při čtení knihy jsem se proto soustředila především na ty pasáže textu, ve kterých autor *srovnává* nebo *klade důraz na kontrast* mezi nějak vymezenou skupinou „my“ a vůči nim kladenou skupinou „oni“. Na základě těchto pasáží jsem si stanovila dvě výzkumné otázky:

- 1) Jaké členské kategorie Herrer připisuje Tibetánům ve srovnání s jinými skupinami?
- 2) Lze při jejich uchopování identifikovat nějaké obecné tendence nebo schémata?

V analýze se soustřeďuji na tři různé standardizované relační páry. Prvním standardizovaným relačním párem, který se v knize objevuje nejčastěji, je pár, ve kterém jsou proti sobě stavěni členové *ingroup* „Evropané“ (jíž je vypravěč součástí) a členové *outgroup*, kterou můžeme nazvat jako „Tibetáné“. Ve druhém standardizovaném relačním páru proti sobě stavím dvě *outgroup* skupiny, které zde nazývám „Číňané“ a „Tibetáné“. Ve třetím standardizovaném relačním páru, stejně jako ve druhém, jsou proti sobě stavěny dvě *outgroup* skupiny, které můžeme nazvat jako „Muslimové“ a „Tibetáné“. Zajímá mě, jakým způsobem jsou Tibetáné ve srovnání s těmito jinými skupinami konstruováni.

⁶³ NEKVAPIL, Jiří. Členská kategorizační analýza. In *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. (2017). Dostupné na: https://www.czechency.org/slovník/ČLENSKÁ_KATEGORIZAČNÍ_ANALÝZA. [citováno 2024-04-09].

Na základě opakovaného čtení textu knihy jsem identifikovala dvacet úryvků, které zachycují situace, v nichž jsou některé z výše zmíněných skupin kladeny do nějakého typu kontrastu. Z vybraných dvaceti úryvků⁶⁴, které jsem si rozdělila podle stanovených standardizovaných relačních párů, jsem nakonec vybrala osm jako vhodný materiál pro analýzu. Tyto úryvky jsem zvolila jako dostatečné a reprezentativní proto, že jsou bohaté na různorodá témata a prvky kontrastu mezi různými kulturními, historickými nebo sociálními aspekty, což z nich činí vhodný materiál pro členskou kategorizační analýzu. Pro nejčastěji prezentovaný standardizovaný relační pár „Evropané“ a „Tibeťané“ jsem zvolila jako reprezentativní čtyři úryvky. Pro standardní relační pár „Číňané“ a „Tibeťané“ jsem zvolila dva úryvky, stejně tak jako pro poslední standardizovaný relační pár „Muslimové“ a „Tibeťané“.

⁶⁴ Z tohoto celkového počtu úryvků se patnáct úryvků týkalo standardizovaného relačního páru „Evropané“ a „Tibeťané“, tři úryvky standardizovaného relačního páru „Číňané“ a „Tibeťané“ a dva úryvky standardizovaného relačního páru „Muslimové“ a „Tibeťané“.

5 Výsledky

5.1 „Evropané“ a „Tibeťané“

V této kapitole se zaměřím na čtyři úryvky, které se týkají standardního relačního páru „Evropané“ a „Tibeťané“. Evropanům je obecně přisuzována zejména úspěchanost, bezbožnost, pokrokovost a vzdělanost. Oproti tomu Tibeťanům je přisuzována zejména trpělivost, zbožnost, zaostalost a chuť vzdělávat se. Tyto obecné vlastnosti ilustruji níže na konkrétních úryvcích.

5.1.1 Úspěchaní Evropané a trpělivi Tibeťané

První analyzovaný úryvek, ve kterém dochází ke kontrastu mezi Evropany a Tibeťany, je součástí kapitoly, ve které Harrer se svými společníky dorazí do města Tradün na přání dvou vysokých úředníků ze Lhasy kvůli jejich průvodnímu listu. Aby mohl Harrer s ostatními zůstat v Tibetu, společně napíší dopis, ve kterém žádají ústřední vládu o právo na azyl. V Tradünu jsou přátelsky přijati a je jim dovoleno zde zůstat několik dní jako hosté tamějších úředníků, než dostanou odpověď ze Lhasy. Když se chystají k odchodu, dojde k této situaci:

Při odchodu nám zámožný Tibeťan řekl několik slov, z jejichž moudrosti jsem v této zemi ještě dlouho těžil. Právil, že s evropským spěchem se zde nic nepořídí. Musíme se naučit trpělivosti, nešetřit časem a dostaneme se spíše k cíli.⁶⁵

V úryvku je jasně vymezen kontrast mezi skupinou „my“ a „oni“. Hlavní kontrast je zdůrazněn skrze pomalé tempo a evropský spěch. Člen *ingroup*, tedy „Evropan“ je zde ze strany *outgroup* charakterizován jako netrpělivý nebo úspěchaný, naproti tomu člena *outgroup*, tedy „Tibeťana“ můžeme na základě druhé věty úryvku charakterizovat jako trpělivého a vytrvalého. *Ingroup* je tedy připisována členská kategorie „netrpělivost“ a „úspěchanost“, kdežto *outgroup* jsou připisovány členské kategorie „trpělivost“ a „vytrvalost“. Z pasáže „a dostaneme se spíše k cíli“ lze vyvodit, že členové *outgroup* „Tibeťané“ díky trpělivosti dosáhnou svého cíle snadněji, a proto jim můžeme také

⁶⁵ HARRER, Heinrich. *Sedm let v Tibetu*. Přeložil Arnošt ČERNÍK. Filmová řada (Academia). Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1866-3, str. 55.

připsat členskou kategorii „efektivita“ nebo „výkonnost“. Tuto kategorii lze také doložit zvoleným kategoriálním predikátem „zámožný Tibet’an“: autor tím naznačuje, kdo na základě svých principů již dosáhl zamýšleného efektu, v tomto případě blahobytu.

Autor zároveň přisuzuje členu *outgroup* členskou kategorii „moudrost“, protože jeho rada se mu v pokračování jeho cesty velice hodí a čerpá z ní („z jejichž moudrosti jsem v této zemi ještě dlouho těžil“). Můžeme tedy říci, že „Tibet’an“ je tímto způsobem kategorizován jako zdroj moudrosti a zkušeností. S tím souvisí další provedená kategorizace, kdy členy *outgroup* lze vnímat jako aktivně dávající rady („[p]ři odchodu nám zámožný Tibet’an řekl několik slov“, „[p]ravil...“) těm, kdo jejich moudrosti nedosahují, zatímco členy *ingroup* lze chápat jako ty, kteří tyto rady přijímají a nechávající se poučit („z jejichž moudrosti jsem v této zemi ještě dlouho těžil“).

5.1.2 Bezbožní Evropané a zbožně uctiví Tibet’ané

Ve druhém analyzovaném úryvku se Harrer se svým společníkem Aufschnaiterem ocitají ve Lhase a jsou pozváni jako hosté do domu Dalajlamových rodičů:

Potom jsme kráčeli velkou zeleninovou zahradou s malebnými skupinami jalovců k paláci. Sluhové nás dovedli do druhého poschodí. Jedny dveře se otevřely – hluboký úklon – a stáli jsme před matkou Jeho Svatosti. Seděla ve velké světlé komnatě na malém trůnu, obklopena služebnictvem. Byla to impozantní postava, vyzářovala z ní ušlechtilost a důstojnost. Nám je sice cizí pokorná úcta, kterou pocítují Tibet’ané před ‚svatou matkou‘, nelze však popřít, že tato slavnostní chvíle měla podivuhodnou atmosféru.⁶⁶

Vypravěč pojímá členy *ingroup* a *outgroup* jako přátelsky naladěné, vyjadřující vzájemné uctivé chování. V pasáži, která hovoří o „hlubokém úklonu“ („[j]edny dveře se otevřely – hluboký úklon – a stáli jsme před matkou Jeho Svatosti.“) není zcela jasné, jestli se klaní členové *ingroup* nebo *outgroup*. Dá se však uvažovat, že se skupiny uklání vzájemně, předpokládám totiž, že v opačném případě by na to bylo z hlediska ekonomického pravidla poukázáno. Z popisu situace lze tedy vyvozovat vzájemnou úctu

⁶⁶ HARRER, Heinrich. *Sedm let v Tibetu*. Přeložil Arnošt ČERNÍK. Filmová řada (Academia). Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1866-3, str. 127.

ingroup a *outgroup*. Členům *outgroup*, kteří explicitně zvou „Evropany“ do této specifické a z hlediska jejich skupiny zcela interní situace, lze přiřadit predikát „otevřenost“ a členům *ingroup*, kteří pozvání přijímají, chovají se uctivě a respektují pravidla *outgroup*, můžeme přiřadit „respekt“ nebo „uctivost“. Z uspořádání situace setkání („seděla ve velké světlé komnatě na malém trůnu, obklopena služebnictvem“), chování *outgroup* („pokorná úcta, kterou pociťují Tibetané před ‚svatou matkou‘“) i jejího hodnocení ze strany *ingroup* („nelze však popřít, že tato slavnostní chvíle měla podivuhodnou atmosféru lze usoudit“), že se jedná o velmi důležitou a slavnostní událost.

Vypravěč charakterizuje matku Jeho Svatosti jako impozantní, ušlechtilou a důstojnou („[b]yla to impozantní postava, vyzařovala z ní ušlechtilost a důstojnost.“) Pro popis těchto vlastností volí spojení „vyřazovaly z ní“, čímž naznačuje, že jsou pozorovateli na první pohled zřejmé, snadno rozpoznatelné a můžeme je tak chápat jako esenciální pro tuto postavu. Vzhledem k úctě, která je Dalajlamově matce adresována ze strany *outgroup*, lze vyvozovat, že Dalajlamova matka zde figuruje jako ideální prototyp *outgroup* a její vlastnosti tak lze vnímat jako jakési ideální typy vlastností, k nimž se ostatní členové *outgroup* blíží.

Kromě vzájemné úcty *ingroup* a *outgroup*, která je evokovaná na úrovni vzájemného chování skupin, zde vypravěč tyto skupiny také staví do kontrastu. Rozdíl mezi *ingroup* a *outgroup* je zde vyjádřen především na úrovni vztahu k víře a náboženství. Na základě pasáže „[n]ám je sice cizí pokorná úcta, kterou pociťují Tibetané před ‚svatou matkou‘, v níž vypravěč „Evropanům“ upírá možnost pocítit posvátnou úctu, lze *ingroup* „Evropané“ přiřadit členské kategorie „nenáboženskost“ nebo „bezbožnost“, které jsou pravděpodobně přímo spojeny s jejich evropským původem („[n]ám je (...) cizí pokorná úcta“). Z kontrastu budovaném v pasáži („pokorná úcta, kterou pociťují Tibetané“, zvolené pojmenování „matka Jeho Svatosti“, „svatá matka“) naopak vyplývá, že *outgroup* považuje Dalajlamovu matku za objekt své úcty a pokory, proto ji lze přiřadit opačné kategorie „zbožnosti“, „víry“, či „posvátné úcty“.

I přesto, že vypravěč zdůrazňuje kulturní rozdíly mezi *ingroup* a *outgroup*, popisuje atmosféru celého setkání jako slavnostní a mimořádnou a zdůrazňuje, že i když je pro ně jako „Evropany“ východní forma úcty cizí, respektují místní tradice a váží si setkání s Dalajlamovou matkou. Díky tomu můžeme *ingroup* přiřadit navíc členskou kategorii „respekt“ nebo „uctivost“. Tento moment je v úryvku zesílen popisem, podle něhož je

ingroup zasažena atmosférou situace (“nelze však popřít, že tato slavnostní chvíle měla podivuhodnou atmosféru.“). Sice nejde o zasažení stejným způsobem jako v případě *outgroup*, ale je zde patrné jisté okouzlení a specifická atmosféra, kterou *ingroup* pociťuje, a proto „Evropanům“ lze přiřadit členskou kategorii „okouzlení“ nebo „zaujetí situací“, do které je „Tibeťané“ zvu. Toto okouzlení je v úryvku také dotvořeno zarámováním situace. V úvodní pasáži („[p]otom jsme kráčeli (...) zahradou s malebnými skupinami jalovců k paláci“) lze ze spojení „malebné skupiny jalovců“ členům *outgroup* „Tibeťanům“ přiřadit také související členskou kategorii „estetičnost“, kterou *ingroup* ve svém vnímání situace oceňuje.

5.1.3 Pokrokoví Evropané a zaostalí Tibeťané

Ve třetím úryvku, který analyzuji, se Harrer účastní novoročních slavností ve Lhase, při kterých na Barkoru (oblast ulic a náměstí v okolí buddhistického chrámu Džókhang) dojde k neštěstí při stavbě stožáru, na který je připevňován prapor s modlitbami. Kvůli těžkosti kmenů dojde k rozpadu stožáru, při kterém zahynou tři dělníci a několik je jich zraněno. Vypravěč popisuje, jak taková práce probíhá:

Každého roku se při slavnosti vztyčují vysoké stožáry z několika kmenů. Musí se dopravovat z velké dálky a jejich transport do Lhasy je kapitola sama pro sebe. Je tak primitivní, že to mnou otřásl a popudilo mě to zároveň. Bezpečně jsem si vzpomněl, kdy jsem podobnou dopravu viděl poprvé, na volžské burlaky za carského Ruska. Asi dvacet mužů má kmen přivázaný k tělu, a tak jej přenášejí. Trpně prozpěvují monotónní písně a stejným krokem postupují kupředu, pot se jim řine z čela, těžce oddychují, ale předák jim nedopřeje ani chvilku odpočinku. Tato roboty je součástí daně feudálnímu systému. Nosiče vysílají jednotlivé osady a v každé vesnici se vyměňují. Jednotvárné nápěvy, které udávají takt pochodu, mají asi odvést pozornost od těžké dřiny. Bylo by lepší, kdyby šetřili dechem. Vždycky mě rozčiluje tibetská odevzdanost osudu; jako moderní člověk nemohu pochopit, že se v této zemi tak rigorózně uzavírají před jakýmkoli pokrokem.⁶⁷

Hlavní kontrast v tomto úryvku budován na úrovni pokroku („Evropané“) a zaostalosti („Tibeťané“) v pracovním prostředí. Na základě opakujícího se rituálu („[k]aždého roku se při slavnosti vztyčují vysoké stožáry z několika kmenů.“) můžeme

⁶⁷ HARRER, Heinrich. *Sedm let v Tibetu*. Přeložil Arnošt ČERNÍK. Filmová řada (Academia). Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1866-3, str. 153.

sice členům *outgroup* přiřadit členskou kategorii „obřadnost“ nebo „ceremoniálnost“, ta je však v tomto případě spíše upozaděna. Vypravěč se z pozice *ingroup* kriticky vyjadřuje především k procesu transportu kmenů, které jsou k rituálu potřebné, a označuje je jako primitivní a pobuřující („[j]e tak primitivní, že to mnou otřásl a popudilo mě to zároveň“). Členům *outgroup* tak můžeme přiřadit členskou kategorii „zaostalost“ nebo „primitivnost“, kdežto členům *ingroup* na základě tohoto kritického vymezení kategorie opačné, tedy „modernost“ nebo „pokrokovost“ („jako moderní člověk nemohu pochopit, že se v této zemi tak rigorózně uzavírají před jakýmkoli pokrokem“). Harrer také transport kmenů přirovnává k historické scéně z carského Ruska („[b]ezpečně jsem si vzpomněl, kdy jsem podobnou dopravu viděl poprvé, na volžské burlaky za carského Ruska. (...) Tato roboty je součástí daně feudálnímu systému“), což rovněž zdůrazňuje kontrast mezi zaostalostí a modernitou.

Protože se členové *outgroup* účastní této situace, můžeme jim přiřadit členskou kategorii „aktivita“ a členům *ingroup*, kteří se nepodílí, kategorii „pasivita“. Vypravěč zároveň vyjadřuje rozčarování nad tibetskou odevzdaností osudu („[v]ždycky mě rozčiluje tibetská odevzdanost osudu“) a uzavřeností před pokrokem („nemohu pochopit, že se v této zemi tak rigorózně uzavírají před jakýmkoli pokrokem“), a proto členům *outgroup* můžeme připsat kategorii „vzdorování pokroku“, „konzervatismus“ nebo „iracionalita“. Naopak členům *ingroup* lze na základě tohoto kontrastního vztahu připsat kategorii „pokroku“ a také „racionality“ či „pragmatismu“ ve vztahu k výtvarným moderním technologiím, které usnadňují práci.

Na základě náročné práce, kterou nosiči kmenů vykonávají („[a]si dvacet mužů má kmen přivázaný k tělu, a tak jej přenášejí.“) můžeme *outgroup* přiřadit predikát „těžce pracující“ a zároveň kategorie „podřízenost“ nebo „poslušnost“, jelikož bez protestů plní svoji povinnost a poslouchají svého vůdce – předáka. Z pasáže „[t]řpně prozpěvují monotónní písně a stejným krokem postupují kupředu“ nebo „[j]ednotvárné nápěvy, které udávají takt pochodu“ můžeme *outgroup* zároveň přiřadit členskou kategorii „uniformity“ nebo „synchronizace“, které vyjadřují jejich jednotné pracovní tempo. Vzhledem k tomu, že se dá na základě rámování situace (náboženská slavnost) předpokládat, že písně jsou náboženského charakteru, lze jim zároveň připsat i kategorie „náboženskost“ nebo „víra“.

Jelikož je práce nosičů a jejich obměňování celou komunitou *outgroup* („[n]osiče vysílají jednotlivé osady a v každé vesnici se vyměňují“), můžeme vyvozovat, že se pro členy *outgroup* jedná o událost, kterou coby komunita vnímají jako velmi důležitou, naopak člen *ingroup* pro takové společné nastavení nemá pochopení („[b]ylo by lepší, kdyby šetřili dechem“). *Ingroup* lze tedy přiřadit členskou kategorii „nepochopení“ a „pohrdání“, které vyjadřují směrem k chování *outgroup*, a které lze chápat jako vycházející z vlastní vnímané nadřazenosti, která má zřejmě původ v sobě připisované pokrokovosti.

5.1.4 Vzdělaní Evropané a vzdělávající se Tibetané

Čtvrtý analyzovaný úryvek zachycující standardizovaný relační pár „Evropané“ a „Tibetané“ se týká Harrerovy učitelské praxe, kterou vykonával v roce 1947 ve Lhase:

Má učitelská činnost mě držela ve městě. Kromě toho jsem dával ještě tréninkové hodiny tenisu. Moji malí i velcí žáci dělali všeobecné dobré pokroky, avšak vytrvalost není tibetskou národní vlastností. Zpočátku jsou vším nadšeni a začínají mnoho věcí najednou. Po krátké době však jejich zájem opadá. Proto se žáci často střídali, což mě příliš neuspokojovalo. Děti šlechticů, které jsem vyučoval, byly vesměs inteligentní a nadané; v chápání rozhodně nezůstávaly pozadu za našimi. Tibetané se v indických školách vyrovnávají evropským žákům; přitom je třeba si uvědomit, že se nejprve musí naučit vyučovacímu jazyku. Přesto často dosahují ve třídě primátu: V koleji sv. Josefa v Dardžilingu byl nejlepším žákem chlapec ze Lhasy, který současně vedl všechna sportovní družstva.⁶⁸

V tomto úryvku je kontrast vyjádřen ve vztahu ke vzdělání. Harrerovi, jako členovi *ingroup*, můžeme na základě jeho učitelských aktivit („[m]á učitelská činnost“, „dával [jsem] tréninkové hodiny tenisu“, „[m]oji malí i velcí žáci dělali všeobecné dobré pokroky“) přiřadit členskou kategorii „vzdělanost“ „všestrannost“ a „pracovitost“, jelikož pravidelně vykonává učitelskou profesi v různých odvětvích a slouží pro členy *outgroup* jako představitel vzdělanosti. Vypravěč poznamenává, že i přes zlepšování jeho žáků („[m]oji malí i velcí žáci dělali všeobecné dobré pokroky“), není vytrvalost typickou vlastností „Tibetanů“ a popisuje, jak jejich počáteční nadšení postupně opadá

⁶⁸ HARRER, Heinrich. *Sedm let v Tibetu*. Přeložil Arnošt ČERNÍK. Filmová řada (Academia). Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1866-3, str. 197.

(„vytrvalost není tibetskou národní vlastností). Zpočátku jsou vším nadšeni a začínají mnoho věcí najednou. Po krátké době však jejich zájem opadá. Proto se žáci často střídali“). Touto kategorizační prací přisuzuje z pozice *ingroup* členům *outgroup* kategorii „nevytrvalost“⁶⁹ a „krátkodobost“ pramenící z jejich roztržitosti („[z] počátku jsou vším nadšeni a začínají mnoho věcí najednou“), kdežto členům *ingroup* lze kontrastně přisoudit „vytrvalost“ a „houževnatost“, jak lze usuzovat z potřeby kontrastování „Tibeťanů“ s ohledem právě na tuto vlastnost („vytrvalost není tibetskou národní vlastností“). Autor také vyjadřuje svoje nespokojení nad nevytrvalostí členů *outgroup*, kteří se ve třídě neustále obměňují, jejich nevytrvalost tak doprovází i určitá „nestálost“.

V porovnání s běžnými tibetskými dětmi v úryvku Harrer specifikuje, že děti z vyšších vrstev, které vyučuje, naopak považuje za inteligentní a nadané („[d]ěti šlechticů, které jsem vyučoval, byly vesměs inteligentní a nadané“). Výkon této dílčí podskupiny dětí v rámci *outgroup* lze tedy srovnat s výkonem evropských žáků a zdůrazňuje jejich schopnost vyrovnat se s nimi („v chápání rozhodně nezůstávaly pozadu za našimi“, „Tibeťané se v indických školách vyrovnávají evropským žákům“) či je v nárocích dokonce převyšovat („přitom je třeba si uvědomit, že se nejprve musí naučit vyučovacím jazyku“). Této konkrétní společensky nadřazené skupině žáků z *outgroup* lze tak stejně jako dětem uvažovaným v rámci *ingroup* přiřadit členskou kategorii „inteligence“ a „nadání“. Na základě pasáže „...přitom je třeba si uvědomit, že se nejprve musí naučit vyučovacím jazyku. Přesto často dosahují ve třídě primátu...“ lze *outgroup* přiřadit členské kategorie „přizpůsobivost“, „pilnost“ a „inteligence“, jelikož se dokáží adaptovat na cizí prostředí, naučit se nový jazyk a dosahovat nejlepších výsledků. Toto tvrzení Harrer ilustruje na příběhu lhaského chlapce, který byl nejlepším žákem a vůdcem sportovních oddílů, který tak projevil svoji „všestrannost“ („[v] koleji sv. Josefa v Dardžilingu byl nejlepším žákem chlapec ze Lhasy, který současně vedl všechna sportovní družstva“). Z těchto částí je také patrné, že vypravěč jako člen *ingroup*, projevuje jisté uznání ke členům *outgroup*, kteří dosáhnou v indických školách úspěchu, a proto mu zároveň můžeme přiřadit členskou kategorii „obdiv“ nebo „úcta“.

⁶⁹ Stojí za zmínku, že vypravěč tibetským dětem v tomto kontextu upírá vytrvalost, zatímco v případě prvního analyzovaného úryvku tato kategorie figurovala jako klíčová pro vymezení „Tibeťanů“ oproti *ingroup* „Evropané“.

Za povšimnutí nicméně stojí, že evropské děti (obecně) jsou oproti tibetským dětem vypravěčem defaultně považovány za vzdělané, a to na vysoké úrovni, vypravěč mezi mírou jejich vzdělání nebo vzdělatelnosti nerozlišuje, naopak, evropské děti mu slouží jako měřítko, vůči němuž může hierarchizovat tibetské děti a jejich schopnosti. Zdá se, že schopnost tibetských dětí vzdělávat se považuje spíše za slabou, a proto jejich pozitivní výsledky interpretuje jako něco, co stojí za zmínku („Tibeťané se v indických školách vyrovnávají evropským žákům“, „v chápání rozhodně nezůstávaly pozadu za našimi“).

5.2 „Číňané“ a „Tibeťané“

V této kapitole se zaměřím na dva úryvky, které se týkají standardního relačního páru „Číňané“ a „Tibeťané“. Mezi obecné vlastnosti, které jsou přisuzovány Číňanům, patří modernita a bezmocnost, kdežto Tibeťanům je přisuzována zejména konzervativnost a pohostinnost. Tyto obecné vlastnosti ilustruji níže na konkrétních úryvcích.

5.2.1 Moderní Číňané a konzervativní Tibeťané

V pátém úryvku, který analyzuji, je vyjádřen kontrast mezi dvěma *outgroup* skupinami – „Číňany“ a „Tibeťany“, o kterých Harrer píše v kapitole o sportovních slavnostech ve Lhase, kterých se účastní i mnoho cizinců:

Tehdy na hřišti jsem si všiml množství Číňanů. Mezi Tibeťany se nápadně vyjmají, přestože náležejí ke stejné etnické skupině. Tibeťané nemají vysloveně šikmé oči, tvar jejich obličeje je souměrnější, líce růžové. Číňané už dávno zaměnili řasnatá roucha většinou za evropský šat, mnoho z nich – v tomto směru nejsou tak konzervativní jako Tibeťané - nosí brýle. Většinou jsou to obchodníci, usadili se ve Lhase a udržují se starou vlastní výhodná obchodní spojení; žijí zde rádi. Často se ve Lhase usazují nastálo. Má to své zvláštní důvody: většina Číňanů jsou totiž náruživí kuřáci opia. V Tibetu zákaz kouření opia neexistuje, i když úřady nevidí rády ani obyčejné kouření a v některých případech je dokonce zakazují...⁷⁰

Text se zaměřuje na fyzickou rozdílnost dvou etnických skupin. Na základě pasáže „[m]ezi Tibeťany se nápadně vyjmají, přestože náležejí ke stejné etnické

⁷⁰ HARRER, Heinrich. *Sedm let v Tibetu*. Přeložil Arnošt ČERNÍK. Filmová řada (Academia). Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1866-3, str. 160.

skupině“ můžeme členům *outgroup* „Číňané“ přiřadit kategorii „výraznost“. Harrer popisuje také fyzické charakteristiky těchto skupin, které slouží *ingroup* pozorovatelům „Evropané“ k identifikaci a rozlišení mezi těmito dvěma *outgroup* skupinami („Tibeťané nemají vysloveně šikmé oči, tvar jejich obličejů je souměrnější, líce růžové“).

Harrer také popisuje kulturní a sociální rozdíly mezi „Tibeťany“ a „Číňany“, včetně odlišného oblékání, zvyklostí a životního stylu („Číňané už dávno zaměnili řasnatá roucha většinou za evropský šat, mnoho z nich (...) nosí brýle“). Popis odívání však vypravěči neslouží pouze k vizuálnímu rozlišení dvou etnik, zároveň touto kategorizační prací „Číňanům“ přiřazuje členskou kategorii „progresivita“ nebo „modernita“, jelikož „Číňané“ se na rozdíl od Tibeťanů nadržují svých tradičních oděvů, ale snaží se dlouhodobě svým zjevem přiblížit Západu („Číňané už dávno zaměnili řasnatá roucha většinou za evropský šat“). Oproti tomu lze na základě této pasáže také přiřadit druhé *outgroup* skupině „Tibeťanům“ členskou kategorii „konzervatismus“ nebo „tradičnost“ („Číňané (...) v tomto směru nejsou tak konzervativní jako Tibeťané.“)

Členové *outgroup* „Číňané“ jsou popisováni jako obchodníci, takže jim můžeme přiřadit členskou kategorii „smysl pro obchod“ a na základě pasáže „udržují se starou vlastní výhodná obchodní spojení“ lze této skupině přiřadit také členskou kategorii „úspěšnost“, „pragmatismus“. Jelikož se však v Tibetu spousta členů *outgroup* „Číňanů“ usazuje kvůli kouření opia, lze jim zároveň přiřadit členskou kategorii „závislost“, „požívačnost“ a také „vychytralost“, jelikož využívají toho, že zde nebudou potrestáni. Na základě pasáže „[Číňané] žijí zde rádi. Často se ve Lhase usazují nastálo.“ je zároveň možné členům *outgroup* „Tibeťané“ přiřadit členskou kategorii „pohostinnost“, případně „tolerance“, protože usazování „Číňanů“, stejně jako v Číně zakázané kouření opia ve své zemi umožňují.

5.2.2 Bezmocní Číňané a pohostinní Tibeťané

V šestém analyzovaném úryvku dochází v Tibetu k obavám z probíhající čínské občanské války, která by mohla vzbudit neklid i mezi Číňany žijících ve Lhase. Jako důkaz tibetské nezávislosti vláda rozhodne o vypovězení čínských úředníků z Tibetu:

S vypovězenými Číňany jednali Tibeťané s vybranou zdvořilostí. Byla uspořádána recepce na rozloučenou, tibetské peníze jim vyměnili za rupie v nejvýhodnějším kurzu, ubytování i transportní zvířata měli k dispozici zdarma a eskorta s vlajkami a trumpetami je doprovázela až k indickým hranicím. Číňané nemohli svůj osud pochopit a rozloučení pro ně bylo bolestné. Většina z nich odešla do Číny nebo na Tchaj-wan; někteří odcestovali rovnou do Peking, kde již úřadoval Mao Ce-tung.⁷¹

Tento úryvek ukazuje různé způsoby, jakými členové obou skupin *outgroup* reagovali na svůj osud a novou situaci. Na základě pasáže „s vypovězenými Číňany jednali Tibeťané s vybranou zdvořilostí“ lze členům *outgroup* Tibeťanům přiřadit členskou kategorii „autorita“ nebo „moc“, kdežto členům *outgroup* „Číňanům“ členskou kategorii „podřízenost“ nebo „bezmoc“.

V další části však vypravěč popisuje, že i přesto bylo s „Číňany“ zacházeno nad míru zdvořile. Na základě pasáže „[b]yla uspořádána recepce na rozloučenou, tibetské peníze jim vyměnili za rupie v nejvýhodnějším kurzu, ubytování i transportní zvířata měli k dispozici zdarma a eskorta s vlajkami a trumpetami je doprovázela až k indickým hranicím“ lze členům *outgroup* „Tibeťané“ přiřadit členskou kategorii „pohostinnost“. Protože je tato pohostinnost demonstrována hned třemi příklady, lze ji „Tibeťanům“ připsat jako klíčovou v kontextu této situace.

Protože bylo také zajištěno pohodlí pro členy *outgroup* „Číňané“ při transportu k indickým hranicím, můžeme členům *outgroup* „Tibeťané“ přiřadit ještě členské kategorie „respekt“, „starostlivost“, případně „ochota“. Z textu je zřejmé, že celá situace byla velice emotivní („Číňané nemohli svůj osud pochopit a rozloučení pro ně bylo bolestné“), členům *outgroup* „Číňané“ můžeme proto přiřadit také členskou kategorii „smutek“ a „nepochopení“, „Tibeťané“ jsou naopak pojeti jako lidé, kteří se pokouší všemi prostředky dostupnými v daném kontextu tento smutek mírnit.

⁷¹ HARRER, Heinrich. *Sedm let v Tibetu*. Přeložil Arnošt ČERNÍK. Filmová řada (Academia). Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1866-3, str. 226.

5.3 „Muslimové“ a „Tibeťané“

V této kapitole se zaměřím na poslední dva úryvky, které se týkají standardního relačního páru „Muslimové“ a „Tibeťané“. Muslimům jsou přisuzovány obecné vlastnosti svoboda a náboženská svoboda. Tibeťanům je naopak přisuzována vlastnost respekt, autorita, samostatnost a víra. Tyto obecné vlastnosti ilustruji níže na konkrétních úryvcích.

5.3.1 Respektování muslimové a respektující Tibeťané

V sedmém úryvku, který analyzuji, se objevuje kontrast mezi dvěma *outgroup* skupinami, které nazývám „Muslimové“ a „Tibeťané“. Opět se jedná o část z kapitoly, ve které Harrer pojednává o sportovních slavnostech ve Lhase a početnosti cizinců, kteří se jich účastní:

Významnou a početnou část obyvatelstva Lhasy tvoří muslimové. Mají svou mešitu a požívají plné svobody svého náboženství. To je jeden z nejhezčích rysů tibetského národa: přestože má církev absolutní moc, nejsou Tibeťané nesnášenliví a respektují každé, i to nejposlednější náboženství.⁷²

Tento úryvek ukazuje na důležitost náboženské tolerance a respektu v tibetské společnosti. Je zde vyzdvížena významnost a početnost muslimské komunity ve Lhase, což tvoří důležitý aspekt místního obyvatelstva. Členům *outgroup* skupiny „Muslimové“ můžeme na základě pasáže „[m]ají svou mešitu a požívají plné svobody svého náboženství.“ přiřadit členskou kategorii „svoboda“, jsou v pozici respektovaného člena společnosti, kterému je zajištěno právo na vlastní náboženství v plné míře, a to i přes autoritu tibetského buddhismu („přestože má církev absolutní moc“). Harrer naznačuje, že úcta a snášenlivost vůči různým náboženským vyznáním jsou nedílnou součástí tibetské kultury a národní identity, proto lze členům *outgroup* skupiny „Tibeťané“ přiřadit členskou kategorii „respekt“ nebo „tolerance“.⁷³ Na základě celého úryvku lze přiřadit

⁷² HARRER, Heinrich. *Sedm let v Tibetu*. Přeložil Arnošt ČERNÍK. Filmová řada (Academia). Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1866-3, str. 161.

⁷³ Z textu je zároveň patrné, že vypravěč, tedy člen *ingroup* skupiny „Evropané“, obdivuje *outgroup* skupinu „Tibeťané“ („[t]o je jeden z nejhezčích rysů tibetského národa“), a proto můžeme *ingroup* skupině přiřadit členskou kategorii „obdiv“ či „uznání“.

outgroup skupině „Muslimové“ a *outgroup* skupině „Tibeťané“ členské kategorie „náboženskost“ nebo „víra“.

5.3.2 Muslimové a Tibeťané ve střetu o náboženskou identitu

V posledním, tedy osmém úryvku Harrer pokračuje v popisu muslimské komunity a vztahů mezi muslimy a Tibeťany v Tibetu:

Muslimové se sem většinou přistěhovali z Indie a silně se tu promísili s Tibeťany. Podle své víry nejprve požadovali, aby jejich manželky přestoupily na islám; vláda si však vyhradila, že nebude takové sňatky povolovat, pokud si Tibeťanka nezachová svou víru. Ženy a dívky ze smíšených manželství nosí dál svůj krásný tibetský kroj s příčně pruhovanými zástěrami, islámský závoj má pro ně pouze symbolickou podobu pokrývky hlavy. Muži se od ostatních občanů liší fezy a turbany. Většinou se také živí obchodem a mají dobré styky s Indií, a zvláště s Kašmírem.⁷⁴

Tento úryvek popisuje proces sjednocování muslimské komunity s tibetskou společností a s ním spojené provozní problémy. Na základě spojení „[m]uslimové se sem většinou přistěhovali z Indie a silně se tu promísili s Tibeťany“ lze odvozovat, že k prolnutí obou skupin došlo poměrně rychle a vůči jejich promíšení neexistoval ve skupinách výrazný odpor. Oběma *outgroup* skupinám „Muslimové“ a „Tibeťané“ lze tedy přiřadit členskou kategorii „multikulturalita“ nebo „sjednocení“. Vzhledem k tomu, že ke smíšeným sňatkům neproblematicky dochází, lze z textu zároveň vyvozovat, že ve smíšených manželstvích dochází ke vzájemné toleranci odlišných náboženství, proto můžeme členům *outgroup* „Muslimové“ a „Tibeťané“ přidat členskou kategorii „respekt“.

V textu Harrer dále popisuje úsilí muslimů o přivedení svých tibetských manželek k islámu, což se však tibetské vládě nelíbí a požadují od Tibeťanek setrvání u své víry („[p]odle své víry nejprve požadovali, aby jejich manželky přestoupily na islám; vláda si však vyhradila, že nebude takové sňatky povolovat, pokud si Tibeťanka nezachová svou víru“). Oproti pasáži analyzované v kapitole 5.3.1 je v tomto kontextu respektující přístup „Tibeťanů“ výrazně omezen: „Muslimové“ mohou provozovat svou víru, ale pouze, nevede-li k narušení tibetské kulturní nebo náboženské identity. „Úsilí“ připisované

⁷⁴ HARRER, Heinrich. *Sedm let v Tibetu*. Přeložil Arnošt ČERNÍK. Filmová řada (Academia). Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1866-3, str. 161.

„Muslimům“ se tak střetává se „vzdorem“, který můžeme připsat „Tibeťanům“, a který je v tomto kontextu posílen jejich vládní autoritou („vláda si však vyhradila, že nebude takové sňatky povolovat, pokud si Tibeťanka nezachová svou víru“), a je vyjadřován i na úrovni vnímání jednotlivých členů *outgroup* „Tibeťané“, konkrétně tedy tibetských manželek „Muslimů“ ([ž]eny a dívky ze smíšených manželství nosí dál svůj krásný tibetský kroj s příčně pruhovanými zástěrami, islámský závoj má pro ně pouze symbolickou podobu pokrývky hlavy“). Na základě toho lze oběma *outgroup* skupinám „Muslimové“ a „Tibeťané“ připsat členské kategorie „zachování kulturní identity“ nebo „oddanost“ vlastní tradici.

Dodejme, že kategorizační práce je v úryvku bohatší a netýká se pouze vztahu k odlišnému náboženství. Vypravěč dále popisuje, že Tibeťanky ze smíšených manželství na důkaz své víry nadále nosí „svůj krásný tibetský kroj s příčně pruhovanými zástěrami“⁷⁵, členům *outgroup* „Tibeťané“ tedy můžeme připsat členskou kategorii „krása“ nebo „vkus“. Na základě pasáže „[v]ětšinou se také živí obchodem a mají dobré styky s Indií, a zvláště s Kašmírem“ pak můžeme členům *outgroup* „Muslimové“ přiřadit členskou kategorii „smysl pro obchod“ a „úspěšnost“.

⁷⁵ Opět zde můžeme na základě úryvku usoudit, že vypravěč jako člen *ingroup* „Evropan“ oceňuje estetickou hodnotu krojů, a proto můžeme této *ingroup* přiřadit členskou kategorii „obdiv“.

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo na základě provedené analýzy knihy Heinricha Harrera *Sedm let v Tibetu* identifikovat členské kategorie, které jsou přisuzovány Tibetánům oproti jiným skupinám, a na jejich základě popsat techniky reprezentace Orientu, pomocí kterých jsou Tibetané v díle prezentováni.

V teoretické části této práce jsem představila obecný koncept myšlení Západu o Orientu, který se nazývá orientalismus. Popsala jsem tři základní významy orientalismu podle studie Edwarda W. Saida a „orientalismus nového věku“, konkrétní orientalistické uchopení Tibetu, které ve svém díle popisuje Donald S. Lopez. Poté jsem se zaměřila na techniky reprezentace Orientu, jakými je Orient zobrazován a interpretován na Západě. Konkrétně jsem přiblížila fenomén „othering“, jakožto proces vytváření jinakostí mezi skupinou „my“ a „oni“ a proces stereotypizace a esencializace, které redukuje druhého na předem daný soubor charakteristik, které jsou považovány za přirozené. Ve třetí kapitole teoretické části jsem stručně představila osobnost a život Heinricha Harrera a nastínila děj knihy *Sedm let v Tibetu*, která sloužila jako materiál pro moji analýzu.

V praktické části této práce jsem popsala zvolenou metodu členské kategorizační analýzy, její východiska a využití. V další kapitole jsem se soustředila na popis konkrétních kroků své analýzy a stanovila si dvě výzkumné otázky:

- (1) Jaké členské kategorie Harrer připsuje Tibetánům ve srovnání s jinými skupinami?
- (2) Lze při jejich uchopování identifikovat nějaké obecné tendence nebo schémata?

Na první výzkumnou otázku jsem získala odpověď na základě analýzy osmi úryvků, jejíž výsledky jsem představila v předchozí kapitole. Zjistila jsem, že Tibetánům je ve srovnání s ostatními jmenovanými skupinami přisuzována řada především kladných vlastností. Nejvíce se v úryvcích projevuje jejich náboženská a respekt k tradicím, trpělivost, nadanost a chuť vzdělávat se. Tibetané jsou prezentováni jako konzervativní a pohostinný národ. Autorem je zdůrazňován jejich respekt vůči ostatním náboženstvím a jakási autorita a samostatnost, kterou si snaží udržet. Naopak jako záporné charakteristiky jsou jim přisuzovány zaostalost, oddanost osudu a uzavřenost před

pokrokem. Stojí za zmínku, že negativní vlastnosti jsou jim připisovány především v kontrastu s Harrerovou vlastní *ingroup* „Evropané“.

V průběhu vypracování analýzy zvolených osmi úryvků jsem se zaměřila také na identifikaci častých a opakujících se motivů Harrerovy kategorizační práce, na jejichž základě lze identifikovat několik obecných tendencí a schémat:

První opakující se schéma se týká kulturních a sociálních kontrastů: Tibeťané jsou pojímáni konzistentně jako *konzervativní, tradiční, nepokrokoví* oproti moderním Evropanům (nebo Evropany napodobujícím Číňanům). V několika úryvcích je zvýznamňován kontrast mezi odlišným společenským nastavením, jako je *tradiční tibetská kultura* a *evropská nebo čínská modernita*. Konkrétním příkladem tohoto schématu je třetí úryvek, ve kterém vypravěč jako „moderní Evropan“ kriticky uchopuje přenášení kmenů při novoročních slavnostech, a označuje ho za primitivní, vyjadřuje své pobouření ze situace. Tento kulturní kontrast je také nápadný v pátém úryvku, kdy jsou Tibeťané oproti Číňanům vnímáni konzervativně, jelikož dodržují nošení tradičních oděvů a nesnaží se přiblížit Západu jako Číňané.

Druhé často vyskytované schéma se týká role náboženství: Tibeťané jsou oproti srovnávaným skupinám prezentováni především jako *náboženští, religiózní*. Několik úryvků se zaměřuje na roli náboženství v tibetské společnosti a také na toleranci Tibeťanů vůči různým náboženským skupinám a jejich svobodu vyznání. Tento rys se vyskytuje především ve srovnání se dvěma skupinami: Evropany, kteří jsou uchopeni jako *nereligiózní*, a muslimy, kteří jsou uchopeni jako kladoucí na náboženství podobný důraz jako Tibeťané. Např. Tibeťané vyjadřují úctu k matce Dalajlamy, dodržují své náboženské tradice a respektují náboženství jiných skupin, např. muslimů. V sedmém a osmém úryvku je dokonce hlavním tématem spor o náboženskou identitu mezi těmito skupinami.

Třetí vyskytující se schéma se vztahuje k oceňování tradic a zvyklostí, především v interakci s cizinci. Několik úryvků vyjadřuje obdiv k tradičním tibetským zvyklostem a hodnotám, jako je *trpělivost, respekt k autoritám a cizím náboženstvím nebo pohostinnost*. Toto schéma je patrné především v prvním, druhém, šestém, sedmém a osmém úryvku, kde tento obdiv vyjadřuje člen skupiny Evropanů.

Na základě analyzovaných úryvků lze také identifikovat charakter zkoumaných technik reprezentace „othering“, stereotypizace a esencionalizace.

Othering. Technika „othering“ byla výše definována jako proces postavení *ingroup* a *outgroup* do vzájemného a nerovného kontrastu prostřednictvím identifikace nějaké žádoucí vlastnosti, kterou vlastní skupina má a skupina druhých postrádá, anebo nějaké nežádoucí vlastnosti, kterou má skupina druhých a vlastní skupině chybí. Využití této strategie lze tedy očekávat především v případech kontrastování pozitivně hodnocené *ingroup* vs. kritizované *outgroup*. Ve třetím úryvku (přenášení kmenů) jsou Tibeťané prezentováni jako *primitivní* či *zaostalí* oproti pozitivně hodnocené modernitě Evropanů a tato prezentace zdůrazňuje specifickou „jinakost“ těchto skupin. Vypravěč se na základě práce, kterou hodnotí jako zbytečně náročnou, cítí pobouřen a nazývá se moderním člověkem, což evokuje jeho pocit nadřazenosti. Vytváření „jinakosti“ mezi skupinami se také projevuje v pátém úryvku, ve kterém jsou Číňané prezentováni jako odlišní od Tibeťanů, a to vzhledem ke kontrastu *tradiční* vs. *moderní*. Nadřazenost Číňanů nad Tibeťany je zde ovšem budována na základě jejich linie přiblížení se *ingroup* „Evropané“, konkrétně ve způsobu odívání, jsou tedy podobně pojati jako moderní a díky tomu i nadřazení Tibeťanům.

Stereotypizace. Technika stereotypizace byla výše v textu definována jako redukce jednotlivce na několik jednoduchých charakteristik, které jsou prezentovány jako náležející mu od narození a pevně dané přírodou. Je třeba zmínit, že metoda členské kategorizační analýzy, která uchopování individuí jako členů určitých skupin (Tibeťané, Evropané, Číňané, muslimové) a připisování jim členských kategorií na základě náležení k těmto skupinám, proces stereotypizace nutně předpokládá. Ve zkoumaných úryvcích jsou tak patrné některé stereotypní představy. Tibeťané jsou popisováni jako *religiózní*, *tradiční*, *pohostinní* apod., tyto charakteristiky jsou připisovány jako náležející celé skupině, je odhlíženo od individuálních rozdílů. Příkladem může být stereotypní představa obsažená ve třetím úryvku, kde vypravěč charakterizuje Tibeťany jako *oddané osudu* a tím evokuje jakousi iracionalitu nebo hloupost, která je na základě tohoto vyjádření tibetskému národu připsána, aniž by musela odpovídat skutečnosti. Konkrétní stereotypní představa je také patrná ve čtvrtém úryvku, kde autor říká, že „vytrvalost není tibetskou národní vlastností“. Touto formulací je Tibeťanům *nevytrvalost* připsána jako danost vlastní celému národu od přírody, i přesto, že toto označení je na konci tohoto úryvku relativizováno: mezi Tibeťany vyskytují i vytrvalí jedinci, kteří dosáhnou svého

cíle, jako je tomu v případě chlapce ze Lhasy, který se stane nejlepším žákem v indické škole. Stereotypizace je využita i v případě popisu jiných skupin, například v pátém úryvku je Číňanům přisuzována charakteristika *náruživých kuřáků opia*. Tento popis může být vnímán jako stereotypní zobecnění, které zjevně neodráží skutečnost všech jednotlivců čínského národa. Zároveň tato prezentace může sloužit k negativnímu vnímání čínské komunity v Tibetu.

Esencializace. Technika esencializace využívá představu, že existují základní a neměnné esencialistické dispozice, které jsou příčinou osobnostních a behaviorálních charakteristik odlišných skupin. Jde tedy o zdůrazňování určitých vlastností jako výchozích, stálých a neměnných, které jsou zcela charakteristické pro dané skupiny, a z nichž pramení další konkrétnější vlastnosti a způsoby chování skupin. Jednou z esenciálních vlastností, která je v úryvcích patrná, je *lpění* Tibetanů *na tradicích*. Na základě této vlastnosti Tibetané (pro Evropana nepochopitelně) přenášejí těžké kmeny, které jsou tématem třetího úryvku a nosí své tradiční šaty, což je postaveno do kontrastu s Číňany v pátém úryvku. Další esenciální tibetskou vlastností je *zdvořilost*, která je vede ke zdvořilé úctě prokazované Evropanům (obsažena v prvním úryvku), *starostlivosti* o vypovězené Číňany, která je popsána v šestém úryvku nebo je základem *respektu k ostatním náboženstvím*, konkrétně muslimů, což je ústředním tématem osmého úryvku.

Aplikace kategorizační členské analýzy na vybrané pasáže z knihy *Sedm let v Tibetu*, umožnila v tomto textu prozkoumat a popsat specifické strategie, skrze které jsou Tibetané prezentováni západnímu publiku, a skrze rozbor specifických kategorizačních prostředků umožnila přinést komplexnější pohled na jejich zobrazování. Provedenou analýzu lze chápat jako přispívající ke konkrétní identifikaci prvků „orientalismu nového věku“, které popsal Donald S. Lopez, a jako specifický příspěvek k tomu, jak se tyto prvky konkrétně promítají v reprezentaci Tibetanů v díle *Sedm let v Tibetu*. Práce tedy přináší vhled do kategorizačních postupů užívaných v tomto díle, a zároveň rozšiřuje porozumění způsobům, jimiž je tibetská kultura a identita zobrazována a diskutována v rámci „orientalismu nového věku“.

Seznam použité literatury

- ANAND, Dibyesh. Western Colonial Representations of the Other: The Case of Exotica Tibet. *New Political Science*. Roč. 29 (2007), č. 1, str. 23-42.
- BRONS, Lajos L. Othering, an analysis. *Transcience, a Journal of Global Studies*. Roč. 6 (2015), č. 1., str. 69-90.
- ČERNÝ, Karel. Edward W. Said: Orientalismus. Západní koncepce Orientu. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. Roč. 45 (2009), č. 5, str. 1132-1136.
- CHAO, Melody M., CHEN Jing, ROISMAN, Glenn I., & HONG, Ying-yi. Essentializing Race: Implications for Bicultural Individuals' Cognition and Physiological Reactivity. *Psychological Science*. Roč. 18 (2007), č. 4, str. 341-348.
- CROSTON, Roger. Heinrich Harrer: An Obituary: 6th July 1912 – 7th January 2006. *The Tibet Journal*. Roč. 30/31 (2005), č. 4/1, str. 189-192.
- DREYFUS, Georges. Are We Prisoners of Shangri-la? Orientalism, Nationalism, and the Study of Tibet. *Journal of the International Association of Tibetan Studies*. Roč. 1 (2005), č. 1., str. 1-21.
- HARRER, Heinrich. *Sedm let v Tibetu*. Přeložil Arnošt ČERNÍK. Filmová řada (Academia). Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1866-3.
- HAVLÍK, Martin. Diskurzní praktiky křesťanských kazatelů při konstituování standardního relačního páru „my“ – „oni“. *Slovo a Slovesnost*. Roč. 70 (2009), č. 2, str. 83-99.
- JENSEN, Sune Qvotrup. Othering, Identity Formation and Agency. *Qualitative Studies*. Roč. 2. (2011), č. 2., str. 63-78.
- LOPEZ, Donald S. New Age Orientalism: The Case of Tibet. Tricycle. *The Buddhist review*. Roč. 3 (1994), č. 3, str. 36-43.
- LOPEZ, Donald S. *Prisoners of Shangri-la: Tibetan Buddhism and the West*. Chicago: University of Chicago Press, 1998. ISBN 978-0226493114.
- MACURA, Vladimír a JEDLIČKOVÁ, Alice. Edward Wadie Said. Orientalismus. Západní koncepce Orientu. In MACURA, Vladimír a JEDLIČKOVÁ, Alice

(eds.). *Průvodce po světové literární teorii 20. století*. Brno: Host, 2012. ISBN 978-80-7294-848-2.

NEKVAPIL, Jiří. Členská kategorizační analýza. In *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. (2017). Dostupné na: [https://www.czechency.org/slovník/ČLENSKÁ KATEGORIZAČNÍ ANALÝZA](https://www.czechency.org/slovník/ČLENSKÁ_KATEGORIZAČNÍ_ANALÝZA).

NEKVAPIL, Jiří. Sociální kategorizace v interkulturním kontaktu: základní výklad, cvičení a diskuse dvou scén z podnikové komunikace. *Češtinář*. Roč. 11 (2000/2002), č. 2, str. 72-84.

NEKVAPIL, Jiří & LEUDAR, Ivan. Presentace událostí 11. 9. 2001: Bush, bin Ládin a jiní v interakci. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* Roč. 42 (2006), č. 2, str. 353–377.

ROZEHNALOVÁ, Jana. Obzor znovu nalezený – bádání o vysněném Tibetu. *Sacra*. Roč. 1 (2003), č. 1, str. 18-27.

SAID, Edward W. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Praha: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-921-5.

SACKS, Henry. On the analyzability of stories by children. In: GUMPERZ, John J. a HYMES, Dell (eds.). *Directions in Sociolinguistics* (str. 325-345). New York: Holt, Rinehart and Winston, 1972.

SILVERMAN, David. *Harvey Sacks: Social science and conversation analysis*. Oxford: Oxford University Press on Demand, 1998, ISBN 0745617115.

ŠMÍDOVÁ, O. Kvalitativní přístup ke zkoumání sociální struktury. In ŠANDEROVÁ, Jadwiga (ed.). *Sociální nerovnosti v kvalitativním výzkumu*. Praha: Institut sociologických studií Fakulty sociálních věd University Karlovy, 2007. ISBN 978-80-254-0812-4.

WANLING, Liu, *Tibet as the Imagined Other: A Case Study of Filmic Representations of Tibet in the Light of Orientalism* [seminární esej]. Centre for Asian Studies, The University of Adelaide. Dostupné z: [https://www.academia.edu/9024120/Tibet as the Imagined Other A case study of Cinematic Representations of Tibet in the Light of Orientalism](https://www.academia.edu/9024120/Tibet_as_the_Imagined_Other_A_case_study_of_Cinematic_Representations_of_Tibet_in_the_Light_of_Orientalism). [citováno 2024-04-09].